

Marek Niesłuchowski

**Program nauczania podstaw przedsiębiorczości w zakresie podstawowym
dla szkół ponadgimnazjalnych – Krok w przedsiębiorczość**

Spis treści

WSTĘP	3
I. OGÓLNE CELE EDUKACYJNE	4
II. OSIĄGNIĘCIA UCZNI A	5
III. SZCZEGÓLNE CELE EDUKACYJNE UJĘTE W POSTACI WYMAGAŃ EDUKACYJNYCH, MATERIAŁ NAUCZANIA, SUGEROWANE PROCEDURY OSIĄGANIA CELÓW SZCZEGÓLOWYCH	8
IV. PROCEDURY OSIĄGANIA CELÓW KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA ORAZ PROPONOWANE ŚRODKI DYDAKTYCZNE	47
V. KONTROLA, OCENA I POMIAR OSIĄGNIĘĆ UCZNI A	50
VI. PROPOZYCJA PRZYDZIAŁU LICZBY GODZIN PRZEZNACZONYCH NA REALIZACJĘ POSZCZEGÓLNYCH DZIAŁÓW PROGRAMU	53

WSTĘP

Punktem wyjścia do napisania *Programu nauczania podstaw przedsiębiorczości* dla IV etapu edukacyjnego było Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół.

Na IV etapie edukacyjnym treści z zakresu przedsiębiorczości są ujęte jako obowiązkowe zajęcia edukacyjne o nazwie *podstawy przedsiębiorczości*, realizowane w ramach kształcenia ogólnego tylko w zakresie podstawowym.

W niniejszym programie cele kształcenia i wychowania ucznia przedstawiono w postaci wymagań edukacyjnych zapisanych językiem efektów kształcenia na tle treści nauczania. Takie ujęcie szczegółowych celów kształcenia i wychowania wskazuje na to, że w programie główny akcent przeniesiono ze zdobywania wiedzy na kształcenie konkretnych umiejętności, pobudzanie ucznia do aktywności oraz samodzielnego i kreatywnego myślenia.

Podstawa programowa wyraźnie wyodrębnia treści dotyczące zagadnień społecznych i gospodarczych. Analiza tych treści powinna odbywać się wielopłaszczyznowo, w odniesieniu do różnych układów przestrzennych.

- Szczególny nacisk położono na przygotowanie uczniów do aktywnego uczestnictwa w życiu gospodarczym i społecznym. Planowanie kariery zawodowej, kreowanie własnej aktywności zawodowej (np. poszukiwanie pracy), strategia podejmowania decyzji o utworzeniu firmy w miejscu zamieszkania (wsi, miasteczku, dzielnicy miasta) – to w gospodarce rynkowej najważniejsze umiejętności. Ich zdobycie jest przydatne szczególnie w warunkach rosnącego bezrobocia.
- Ważnymi treściami kształcenia są zachowania społeczne oraz umiejętność opisu własnej osobowości. Wśród wielu relacji interpersonalnych do najbardziej istotnych należą: właściwe komunikowanie się, prowadzenie negocjacji, współpraca w zespole oraz rozwiązywanie konfliktów w miejscu pracy i w rodzinie.

Na nauczanie podstaw przedsiębiorczości w ramach kształcenia ogólnego przeznaczono 60 godzin w całym cyklu kształcenia na IV etapie edukacyjnym.

Nauczanie podstaw przedsiębiorczości w szkołach ponadgimnazjalnych przyczyni się do wzrostu świadomości i odpowiedzialności młodego człowieka za otaczający go świat, a jednocześnie przygotowuje go do świadomego uczestnictwa w życiu społeczno-gospodarczym – zarówno w skali lokalnej, jak i globalnej.

I. OGÓLNE CELE EDUKACYJNE

Podstawa programowa kształcenia ogólnego na IV etapie edukacyjnym określa konieczność realizacji następujących celów ogólnych:

- 1) przyswojenie przez uczniów określonego zasobu wiadomości na temat faktów, zasad, teorii i praktyk;
- 2) zdobycie przez uczniów umiejętności wykorzystania posiadanych wiadomości podczas wykonywania zadań i rozwiązywania problemów;
- 3) kształtowanie u uczniów postaw warunkujących sprawne i odpowiedzialne funkcjonowanie we współczesnym świecie.

Niniejszy program nauczania podstaw przedsiębiorczości kładzie duży nacisk na trzeci cel ogólny. Dlatego też przy tworzeniu programu oparto się na założeniu podstawy programowej, mówiącym: „W procesie kształcenia ogólnego szkoła na III i IV etapie edukacyjnym kształtuje u uczniów postawy sprzyjające ich dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu, takie jak: uczciwość, wiarygodność, odpowiedzialność, wytrwałość, poczucie własnej wartości, szacunek dla innych ludzi, ciekawość poznawcza, kreatywność, przedsiębiorczość, kultura osobista, gotowość do uczestnictwa w kulturze, podejmowania inicjatyw oraz do pracy zespołowej. W rozwoju społecznym bardzo ważne jest kształtowanie postawy obywatelskiej, postawy poszanowania tradycji i kultury własnego narodu, a także postawy poszanowania dla innych kultur i tradycji. Szkoła podejmuje odpowiednie kroki w celu zapobiegania wszelkiej dyskryminacji”.

W podstawie programowej, w zakresie nauczania podstaw przedsiębiorczości założono realizację następujących celów kształcenia – wymagań ogólnych:

I. Komunikacja i podejmowanie decyzji.

Uczeń wykorzystuje formy komunikacji werbalnej i niewerbalnej; podejmuje decyzje i ocenia ich skutki, zarówno pozytywne, jak i negatywne.

II. Gospodarka i przedsiębiorstwo.

Uczeń wyjaśnia zasady funkcjonowania przedsiębiorstwa i sporządza prosty biznesplan; charakteryzuje mechanizmy funkcjonowania gospodarki i instytucji rynkowych oraz rolę państwa w gospodarce; analizuje aktualne zmiany i tendencje w gospodarce świata i Polski; rozróżnia i porównuje formy inwestowania i wynikające z nich ryzyko.

III. Planowanie i kariera zawodowa.

Uczeń opisuje mocne strony swojej osobowości; analizuje dostępność rynku pracy w odniesieniu do własnych kompetencji i planów zawodowych.

IV. Zasady etyczne.

Uczeń wyjaśnia zasady etyczne w biznesie i w relacjach pracownik-pracodawca, potrafi ocenić zachowania pod względem etycznym.

Wśród celów wychowawczych szczególnie ważne jest wspieranie motywacji uczniów do przyjmowania odpowiedzialności za własne życie i swój rozwój osobowy. Nauczanie podstaw przedsiębiorczości powinno przyczynić się do:

- rozwoju osobowego i społecznego,
- przyjmowania pozytywnych postaw wobec ludzi, szczególnie niepełnosprawnych oraz wspierania ich aktywności zawodowej,
- kształtowania odpowiedzialności za siebie i innych; umiejętnego godzenia własnego dobra z dobrem innych,
- odnalezienia własnego miejsca w świecie,
- realizacji celów życiowych,
- przygotowania do życia w rodzinie, społeczności lokalnej i państwie,
- rozpoznawania wartości moralnych i umiejętności ich hierarchizacji,
- kształtowania postaw dialogu, umiejętności słuchania innych,
- rozumienia roli etyki zawodowej w kształtowaniu postaw społecznych.

II. OSIĄGNIĘCIA UCZNIĄ

Według założeń podstawy programowej: „Do najważniejszych umiejętności zdobywanych w trakcie kształcenia ogólnego na III i IV etapie edukacyjnym należą:

- 1) czytanie – umiejętność rozumienia, wykorzystywania i refleksyjnego przetwarzania tekstów, w tym tekstów kultury, prowadząca do osiągnięcia własnych celów, rozwoju osobowego oraz aktywnego uczestnictwa w życiu społeczeństwa;
- 2) myślenie matematyczne – umiejętność wykorzystywania narzędzi matematyki w życiu codziennym oraz formułowania sądów opartych na rozumowaniu matematycznym;
- 3) myślenie naukowe – umiejętność wykorzystania wiedzy o charakterze naukowym do identyfikowania i rozwiązywania problemów, a także formułowania wniosków opartych na obserwacjach empirycznych dotyczących przyrody i społeczeństwa;
- 4) umiejętność komunikowania się w języku ojczystym i w językach obcych, zarówno w mowie, jak i piśmie;
- 5) umiejętność sprawnego posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi;
- 6) umiejętność wyszukiwania, selekcionowania i krytycznej analizy informacji;
- 7) umiejętność rozpoznawania własnych potrzeb edukacyjnych oraz uczenia się;
- 8) umiejętność pracy zespołowej”.

Wymagania szczegółowe dotyczące podstaw przedsiębiorczości, obejmujące IV etap edukacyjny przedstawiono poniżej.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

1. Człowiek przedsiębiorczy. Uczeń:

- 1) przedstawia cechy, jakimi charakteryzuje się osoba przedsiębiorcza;
- 2) rozpoznaje zachowania asertywne, uległe i agresywne; odnosi je do cech osoby przedsiębiorczej;
- 3) rozpoznaje mocne i słabe strony własnej osobowości; odnosi je do cech osoby przedsiębiorczej;
- 4) charakteryzuje swoje role społeczne i typowe dla nich zachowania;
- 5) zna korzyści wynikające z planowania własnych działań i inwestowania w siebie;
- 6) analizuje przebieg kariery zawodowej osoby, która zgodnie z zasadami etyki odniosła sukces w życiu zawodowym;
- 7) podejmuje racjonalne decyzje, opierając się na posiadanych informacjach, a także ocenia skutki własnych działań;
- 8) stosuje różne formy komunikacji werbalnej i niewerbalnej w celu autoprezentacji oraz prezentacji własnego stanowiska;
- 9) przedstawia drogę, jaką dochodzi się własnych praw w roli członka zespołu, pracownika, konsumenta;
- 10) zna prawa konsumenta oraz wymienia instytucje stojące na ich straży; przedstawia zasady składania reklamacji w przypadku niezgodności towaru z umową;
- 11) odczytuje informacje zawarte w reklamach, odróżniając je od elementów perswazyjnych; wskazuje pozytywne i negatywne przykłady wpływu reklamy na konsumentów.

2. Rynek – cechy i funkcje. Uczeń:

- 1) charakteryzuje społeczne i ekonomiczne cele gospodarowania, odwołując się do przykładów z różnych dziedzin;
- 2) rozróżnia czynniki wytwórcze (praca, przedsiębiorczość, kapitał, ziemia oraz informacja) i wyjaśnia ich znaczenie w różnych dziedzinach gospodarki;
- 3) wymienia podstawowe cechy, funkcje i rodzaje rynków;
- 4) wyjaśnia okrężny obieg pieniądza w gospodarce rynkowej;
- 5) omawia transformację gospodarki Polski po 1989 r.;
- 6) charakteryzuje czynniki wpływające na popyt i podaż;
- 7) wyznacza punkt równowagi rynkowej na prostych przykładach.

3. Instytucje rynkowe. Uczeń:

- 1) rozróżnia formy i funkcje pieniądza;
- 2) wyjaśnia rolę, jaką w gospodarce pełnią instytucje rynkowe: bank centralny, banki komercyjne, giełda papierów wartościowych, fundusze inwestycyjne, firmy ubezpieczeniowe, fundusze emerytalne;
- 3) oblicza procent od kredytu i lokaty bankowej, ocenia możliwość spłaty zaciągniętego kredytu przy określonym dochodzie;
- 4) wyjaśnia mechanizm funkcjonowania giełdy papierów wartościowych na przykładzie Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie;
- 5) wskazuje różnicę między różnymi rodzajami papierów wartościowych;
- 6) wymienia podstawowe wskaźniki giełdowe i wyjaśnia ich wagę w podejmowaniu decyzji dotyczących inwestowania na giełdzie;
- 7) rozróżnia formy inwestowania kapitału i dostrzega zróżnicowanie stopnia ryzyka w zależności od rodzaju inwestycji oraz okresu inwestowania;
- 8) oblicza przewidywany zysk z przykładowej inwestycji kapitałowej w krótkim i długim okresie;
- 9) charakteryzuje system emerytalny w Polsce i wskazuje związek pomiędzy swoją przyszłą aktywnością zawodową, a wysokością emerytury;
- 10) analizuje oferty banków, funduszy inwestycyjnych, firm ubezpieczeniowych i funduszy emerytalnych.

4. Państwo, gospodarka. Uczeń:

- 1) wymienia i charakteryzuje ekonomiczne funkcje państwa;
- 2) opisuje podstawowe mierniki wzrostu gospodarczego;
- 3) przedstawia przyczyny i narzędzia oddziaływania państwa na gospodarkę;
- 4) wymienia źródła dochodów i rodzaje wydatków państwa;
- 5) wyjaśnia wpływ deficytu budżetowego i długu publicznego na gospodarkę;
- 6) charakteryzuje narzędzia polityki pieniężnej;
- 7) identyfikuje rodzaje inflacji w zależności od przyczyn jej powstania oraz stopy inflacji;
- 8) wyjaśnia wpływ kursu waluty na gospodarkę i handel zagraniczny;
- 9) charakteryzuje zjawiska recesji i dobrej koniunktury w gospodarce;
- 10) wyszukuje informacje o aktualnych tendencjach i zmianach w gospodarce świata i Polski;
- 11) wskazuje największe centra finansowe i gospodarcze na świecie;
- 12) ocenia wpływ globalizacji na gospodarkę świata i Polski oraz podaje przykłady oddziaływania globalizacji na poziom życia i model konsumpcji.

5. Przedsiębiorstwo. Uczeń:

- 1) charakteryzuje otoczenie, w którym działa przedsiębiorstwo;
- 2) omawia cele działania przedsiębiorstwa oraz sposoby ich realizacji;
- 3) sporządza projekt własnego przedsiębiorstwa oparty na biznesplanie;
- 4) rozróżnia podstawowe formy prawno-organizacyjne przedsiębiorstwa;
- 5) opisuje procedury i wymagania związane z zakładaniem przedsiębiorstwa;
- 6) omawia zasady pracy zespołowej i wyjaśnia, na czym polegają role lidera i wykonawcy; omawia cechy dobrego kierownika zespołu;
- 7) identyfikuje i analizuje konflikty w zespole i proponuje metody ich rozwiązania, szczególnie na drodze negocjacji;
- 8) omawia etapy realizacji projektu oraz planuje działania zmierzające do jego realizacji;
- 9) charakteryzuje zachowania etyczne i nieetyczne w biznesie krajowym i międzynarodowym;
- 10) charakteryzuje czynniki wpływające na sukces i niepowodzenie przedsiębiorstwa.

6. Rynek pracy. Uczeń:

- 1) omawia mierniki i skutki bezrobocia dla gospodarki oraz sposoby walki z bezrobociem;
- 2) wyjaśnia motywy aktywności zawodowej człowieka;
- 3) analizuje własne możliwości znalezienia pracy na rynku lokalnym, regionalnym, krajowym i europejskim;
- 4) wyszukuje oferty pracy, uwzględniając własne możliwości i predyspozycje;
- 5) rozróżnia sposoby zatrudnienia pracownika i interpretuje podstawowe przepisy *Kodeksu pracy*, w tym obowiązki i uprawnienia pracownika i pracodawcy;
- 6) sporządza dokumenty aplikacyjne dotyczące konkretnej oferty pracy;
- 7) przygotowuje się do rozmowy kwalifikacyjnej i uczestniczy w niej w warunkach symulowanych;
- 8) charakteryzuje różne formy wynagrodzeń i oblicza swoje wynagrodzenie brutto oraz netto; wypełnia deklarację podatkową PIT, opierając się na przykładowych danych;
- 9) rozróżnia zachowania etyczne i nieetyczne w roli pracodawcy i pracownika; wyjaśnia zjawisko mobbingu w miejscu pracy oraz przedstawia sposoby przeciwdziałania mu.

III. SZCZEGÓŁOWE CELE EDUKACYJNE UJĘTE W POSTACI WYMAGAŃ EDUKACYJNYCH, MATERIAŁ NAUCZANIA, SUGEROWANE PROCEDURY OSIĄGANIA CELÓW SZCZEGÓŁOWYCH

Odniesienie do treści podstawy programowej:	Materiał nauczania	Szczegółowe cele edukacyjne w postaci wymagań	Sugerowane procedury osiągnięcia celów szczegółowych
Dział programu: Komunikacja interpersonalna			
<p>Uczeń:</p> <p>1.1 przedstawia cechy, jakimi charakteryzuje się osoba przedsiębiorcza;</p> <p>1.3 rozpoznaje mocne i słabe strony własnej osobowości; odnosi je do cech osoby przedsiębiorczej;</p> <p>1.5 zna korzyści wynikające z planowania własnych działań i inwestowania w siebie.</p> <p>1.2 rozpoznaje zachowania asertywne, uległe i agresywne; odnosi je do cech osoby przedsiębiorczej;</p> <p>1.4 charakteryzuje swoje role społeczne i typowe dla nich zachowania.</p>	<ul style="list-style-type: none"> •Osoba przedsiębiorcza •Moje mocne i słabe strony •Typy osobowości •Role społeczne •Konflikty ról •Role organizacyjne •Rodzaje zachowań •Asertywność 	<p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia, czym jest przedsiębiorczość, • wymienia cechy osoby przedsiębiorczej, • definiuje osobowość, • analizuje mocne i słabe strony własnej osobowości, • charakteryzuje i rozróżnia typy osobowości. <p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • definiuje pojęcie „rola społeczna”, • charakteryzuje i rozróżnia swoje role społeczne i typowe dla nich zachowania, • charakteryzuje i rozróżnia role przypisane i osiągnięte, • wyjaśnia, czym jest napięcie ról oraz konflikt ról i podaje przykłady wystąpienia tych 	<ul style="list-style-type: none"> •Dyskusja – cechy osoby przedsiębiorczej. •Mapa mentalna – cechy osoby przedsiębiorczej. •Analiza SWOT – mocne i słabe strony własnej osobowości. •Praca z podręcznikiem – wyjaśnianie pojęć. •Pogadanka na temat typów osobowości. •Symulacja – typy osobowości. •Pogadanka na temat typowych ról społecznych. •Symulacja – konflikt i napięcie ról. •Praca z podręcznikiem – przykłady typowych ról organizacyjnych. •Pogadanka na temat rodzajów zachowań. •Symulacja – rodzaje zachowań, w tym,

<p>1.8 stosuje różne formy komunikacji werbalnej i niewerbalnej w celu autoprezentacji oraz prezentacji własnego stanowiska.</p>	<ul style="list-style-type: none"> •Komunikacja społeczna •Komunikacja interpersonalna •Przebieg procesu komunikacji •Komunikacja werbalna •Komunikacja niewerbalna – mowa ciała 	<p>sytuacji,</p> <ul style="list-style-type: none"> • definiuje pojęcie „rola organizacyjna”, • rozróżnia i charakteryzuje typowe role organizacyjne (WW), • rozpoznaje podstawowe rodzaje zachowań, w tym zachowania asertywne, podaje przyczyny i konsekwencje poszczególnych ich rodzajów, • odnosi poszczególne rodzaje zachowań do osoby przedsiębiorczej, • wskazuje przykłady postawy konformistycznej i nonkonformistycznej (WW), • wykazuje potrzebę przyjmowania postawy asertywnej w określonych sytuacjach. <p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia znaczenie terminów: „komunikacja społeczna”, „komunikacja interpersonalna”, „komunikacja werbalna”, „komunikacja niewerbalna”, • wymienia i rozróżnia poziomy komunikowania (WW), • wyjaśnia, czym jest 	<p>zachowania asertywne.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Studium przypadku – zachowanie asertywne. • Dyskusja dotycząca zachowań asertywnych. • Ćwiczenia z asertywności. <ul style="list-style-type: none"> • Praca z podręcznikiem – analiza schematu przebiegu procesu komunikacji. • Pogadanka na temat komunikacji werbalnej i niewerbalnej. • Symulacja – formy komunikacji werbalnej i niewerbalnej.
--	---	--	---

<p>1.7 podejmuje racjonalne decyzje, opierając się na posiadanych informacjach, i ocenia skutki własnych działań.</p>	<ul style="list-style-type: none"> •Bariery komunikacyjne •Skuteczne komunikowanie się •Proces decyzyjny i jego fazy •Rodzaje decyzji •Wady i zalety indywidualnego i grupowego podejmowania decyzji •Bariery w podejmowaniu decyzji •Racjonalność decyzji 	<p>komunikowanie i omawia przebieg tego procesu, charakteryzując poszczególne jego elementy/fazy,</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia znaczenie komunikacji niewerbalnej w życiu codziennym, • rozróżnia i charakteryzuje wybrane elementy mowy ciała, • wyjaśnia, czym są bariery komunikacyjne i podaje ich przykłady, • wymienia i charakteryzuje elementy skutecznej komunikacji, • definiuje pojęcie empatii. <p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia znaczenie terminów: „decyzja”, „decydent”, „problem decyzyjny”, • rozróżnia i charakteryzuje fazy procesu decyzyjnego, • charakteryzuje rodzaje decyzji (WW), • omawia wady i zalety decyzji indywidualnych i zbiorowych, • wymienia i charakteryzuje bariery w podejmowaniu decyzji, • wykazuje wpływ występowania luki informacyjnej na jakość 	<ul style="list-style-type: none"> •Symulacja – autoprezentacja oraz prezentacja własnego stanowiska z wykorzystaniem różnych form komunikacji werbalnej i niewerbalnej. •Pogadanka na temat barier komunikacyjnych. • Mapa mentalna – bariery komunikacyjne. •Burza mózgów – zasady skutecznego komunikowania się. •Praca z podręcznikiem – fazy procesy decyzyjnego. •Metaplan – w jaki sposób podejmować decyzje – indywidualnie czy grupowo? •Burza mózgów – bariery w podejmowaniu decyzji. •Mapa mentalna – zasady podejmowania racjonalnej decyzji. •Studium przypadku – schemat podejmowania decyzji w zakładzie produkcyjnym w celu
---	---	--	---

<p>5.7 identyfikuje i analizuje konflikty w zespole i proponuje metody ich rozwiązania, szczególnie w drodze negocjacji.</p>	<ul style="list-style-type: none"> •Konflikt i jego rodzaje •Metody rozwiązywania konfliktów •Negocjacje •Mediacje i arbitraż 	<p>podjętej decyzji (WW),</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia, czym jest „racjonalność decyzji”, • charakteryzuje decyzje racjonalne metodologicznie oraz decyzje racjonalne rzeczowo (WW), • wymienia i omawia zasady podjęcia racjonalnej decyzji. <p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia znaczenie terminów: „konflikt”, „negocjacje”, „mediacje”, „arbitraż”, • rozróżnia i charakteryzuje rodzaje konfliktów ze względu na: podmiot i przedmiot konfliktu, • wymienia i charakteryzuje wybrane metody rozwiązywania konfliktów, • wskazuje różnice między poszczególnymi rodzajami negocjacji, • wymienia cechy i umiejętności przydatne w czasie negocjacji, • podaje różnicę między technikami manipulacyjnymi a technikami negocjacyjnymi (WW), • podaje przykłady technik 	<p>ograniczenia dużej rotacji pracowników.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Symulacja – syndrom grupowego myślenia. <ul style="list-style-type: none"> • Pogadanka na temat rodzajów konfliktów. • Praca z podręcznikiem – metody rozwiązywania konfliktów. • Symulacja – rozwiązywanie konfliktu. • Burza mózgów – umiejętności i cechy przydatne podczas negocjacji. • Burza mózgów – formy manipulacji w życiu codziennym. • Dyskusja panelowa – zasadność stosowania technik manipulacyjnych w negocjacjach. • Symulacja – negocjacje. • Mapa mentalna – zasady
--	---	---	--

		<p>manipulacyjnych stosowanych podczas negocjacji (WW),</p> <ul style="list-style-type: none"> • wymienia i omawia zasady prowadzenia skutecznych negocjacji (WW), • wymienia zalety arbitrażu. 	<p>prowadzenia skutecznych negocjacji.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ćwiczenia w negocjacjach.
Dział programu: Istota funkcjonowania gospodarki rynkowej			
<p>2.5 omawia transformację gospodarki Polski po 1989 r.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Gospodarka centralnie sterowana • Transformacja polskiej gospodarki • Plan Balcerowicza • Gospodarka rynkowa • Podmioty gospodarki rynkowej • Prawo podaży i popytu 	<p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • definiuje pojęcia: „gospodarka rynkowa”, „mechanizm rynkowy”, „popyt” oraz „podaż”, plan Balcerowicza, • wymienia filary gospodarki centralnie sterowanej i gospodarki rynkowej, • przedstawia argumenty świadczące o nieefektywności gospodarki centralnie sterowanej, • omawia proces transformacji polskiej gospodarki, • charakteryzuje działania składające się na proces transformacji gospodarczej w Polsce (WW), • wyjaśnia, na czym polegał „Plan Balcerowicza”, • podaje najważniejsze różnice między gospodarką centralnie sterowaną a gospodarką rynkową, 	<ul style="list-style-type: none"> • Pogadanka na temat gospodarki centralnie planowanej. • Praca w grupach – wydana przez IPN gra planszowa pt. „Kolejka”. • Pokaz filmu – wybrane fragmenty „Kroniki filmowej”. • Projekt edukacyjny – Życie w PRL-u. • Praca z podręcznikiem – analiza schematu transformacji polskiej gospodarki. • Mapa mentalna – cechy gospodarki centralnie sterowanej i gospodarki rynkowej. • Dyskusja panelowa – plan Balcerowicza – sukces różnie oceniany. • Dyskusja dotycząca zasad funkcjonowania gospodarki rynkowej.

<p>2.3 wymienia podstawowe cechy, funkcje i rodzaje rynków.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Rynek i jego rodzaje • Funkcje rynku • Struktury rynkowe 	<ul style="list-style-type: none"> • wymienia główne podmioty gospodarki rynkowej. <p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia znaczenie terminu „rynek”, • wymienia funkcje rynku, • klasyfikuje rynek wg przedmiotu wymiany, • podaje różnice między rynkiem producenta a rynkiem konsumenta, • wymienia i charakteryzuje główne modele struktur rynkowych (monopol, oligopol, konkurencja monopolistyczna, konkurencja doskonała), • wykazuje potrzebę wspierania konkurencji i walki z monopolem (WW), • określa rodzaje rynków występujących w najbliższym otoczeniu. 	<ul style="list-style-type: none"> • Pogadanka na temat rodzajów rynku. • Burza mózgów – funkcje rynku. • Studium przypadku – Kartel OPEC. • Dyskusja dotycząca struktur rynkowych. • Praca z tekstem źródłowym – sprawozdania z działalności UOKiK (fragmenty dotyczące m.in. zmwów cenowych).
<p>2.6 charakteryzuje czynniki wpływające na popyt i podaż; 2.7 wyznacza punkt równowagi rynkowej na prostych przykładach.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Popyt • Podaż • Krzywe popytu i podaży • Punkt i cena równowagi rynkowej 	<p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia znaczenie terminów: „popyt”, „podaż”, „cena”, „dobra komplementarne”, 	<ul style="list-style-type: none"> • Mapa mentalna – pozacenowe czynniki kształtujące popyt i podaż. • Burza mózgów –

<p>1.7 podejmuje racjonalne decyzje, opierając się na posiadanych informacjach, i ocenia skutki własnych działań.</p>	<ul style="list-style-type: none"> •Gospodarstwo domowe i jego dochody •Wydatki gospodarstw domowych •Deficyt w domowych 	<p>„dobra substytucyjne”, „cena równowagi rynkowej”, „punkt równowagi rynkowej”,</p> <ul style="list-style-type: none"> •wymienia i charakteryzuje pozacenowe czynniki kształtujące popyt, •wskazuje zależność między cenami dóbr komplementarnych i dóbr substytucyjnych a wielkością popytu, •definiuje prawo popytu, •wymienia i charakteryzuje pozacenowe czynniki kształtujące podaż, •definiuje prawo podaży, •wyjaśnia zjawiska nadwyżki rynkowej i niedoboru rynkowego, •wyjaśnia zjawisko elastyczności cenowej popytu (WW), •wyznacza punkt równowagi rynkowej na prostych przykładach, •analizuje na przykładzie przebieg krzywej podaży i krzywej popytu. <p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> •definiuje gospodarstwo domowe, budżet domowy, 	<p>pozacenowe czynniki kształtujące popyt i podaż.</p> <ul style="list-style-type: none"> •Studium przypadku – paradoks Veblena. •Praca z podręcznikiem, planszą, materiałem źródłowym – analiza przebiegu krzywej podaży i krzywej popytu. •Studium przypadku – czynniki wpływające na cenę danego produktu. •Ćwiczenia techniczne – rysowanie krzywej podaży i krzywej popytu. •Projekt edukacyjny – określenie ceny równowagi rynkowej wybranego produktu. <p>•Mapa mentalna – dochody i wydatki gospodarstw domowych.</p>
---	---	---	--

<p>1.9 przedstawia drogę, jaką dochodzi się własnych praw w roli członka zespołu, pracownika, konsumenta; 1.10 zna prawa konsumenta oraz wymienia instytucje stojące na ich straży; przedstawia zasady składania reklamacji w przypadku niezgodności towaru z umową.</p>	<p>finansach</p> <ul style="list-style-type: none"> •Budżet gospodarstwa domowego •Konsument i jego prawa •Instytucje stojące na straży praw konsumenta •Zjawisko zmywy cenowej •Niezgodność towaru z umową •Gwarancja •Reklamacja •Prawa e-konsumenta •Rękojmia 	<p>deficyt budżetowy,</p> <ul style="list-style-type: none"> •wymienia i charakteryzuje główne źródła dochodów gospodarstw domowych, •wymienia i charakteryzuje główne rodzaje wydatków gospodarstw domowych: konsumpcyjne i inwestycyjne (z podziałem na stałe i zmienne), •tworzy budżet domowy swojej rodziny, a następnie zarządza nim, •ocenia strukturę wydatków własnej rodziny, •proponuje działania mające na celu zniwelowanie deficytu w budżecie domowym. <p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> •wyjaśnia znaczenie terminów: „konsument”, „gwarancja”, „reklamacja”, „zakupy na odległość”, „rękojmia”, •wymienia i charakteryzuje podstawowe prawa konsumenta, •wymienia akty prawne dotyczące ochrony praw konsumenta (WW), •wymienia instytucje zajmujące się ochroną konsumentów oraz 	<ul style="list-style-type: none"> •Studium przypadku – prawo Engla. •Praca z wykresami i danymi statystycznymi – wielkość dochodów i wydatków gospodarstw domowych. •Praca z wykresami i danymi statystycznymi – struktura dochodów i wydatków gospodarstw domowych. •Burza mózgów – działania na rzecz ograniczenia deficytu w budżecie domowym. •Projekt edukacyjny – budżet domowy. •Ćwiczenia w planowaniu budżetu gospodarstwa domowego. •Dyskusja dotycząca podstawowych praw i ochrony konsumenta. •Burza mózgów – bezpieczne zakupy w internecie. •Wykład połączony z prezentacją – np. wizyta miejskiego (powiatowego) rzecznika konsumentów. •Studium przypadku – zmywy cenowe. •Praca z materiałami
--	---	--	--

<p>4.1 wymienia i charakteryzuje ekonomiczne funkcje państwa; 4.3 przedstawia przyczyny i narzędzia oddziaływania państwa na gospodarkę.</p>	<ul style="list-style-type: none"> •Przyczyny ingerencji państwa w gospodarkę •Funkcje ekonomiczne państwa •Polityka gospodarcza państwa •Polityka fiskalna i monetarna państwa •Narzędzia oddziaływania państwa na gospodarkę 	<p>określa ich cele i zadania,</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia, na czym polega zjawisko zmowy cenowej (WW), • przedstawia prawa konsumenta z tytułu niezgodności towaru z umową, • podaje różnice między reklamacją a gwarancją, • wyróżnia prawa przysługujące konsumentom w wypadku zakupów na odległość, • przedstawia zasady składania reklamacji w przypadku niezgodności towaru z umową, • przedstawia drogę, jaką dochodzi się własnych praw w roli konsumenta. <p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia znaczenie terminów: interwencjonizm państwowy, dobra publiczne, • określa przyczyny ingerencji państwa w gospodarkę, • przedstawia argumenty za i przeciw ingerencji państwa w gospodarkę, • wymienia, rozróżnia i 	<p>źródłowymi – fragmenty aktów prawnych dotyczących praw konsumenta, broszury UOKiK, federacji Konsumentów, Stowarzyszenia Konsumentów Polskich.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Praca z podręcznikiem, materiałami źródłowymi – analiza protokołu reklamacyjnego • Ćwiczenia w składaniu reklamacji – wypełnianie protokołu reklamacyjnego. <p>•Burza mózgów – przyczyny ingerencji państwa w gospodarkę.</p> <ul style="list-style-type: none"> •Dyskusja dotycząca funkcji ekonomicznych państwa. •Praca z wykresami, danymi statystycznymi – analiza udziału wydatków publicznych w PKB wybranych państw, analiza
--	---	---	---

<p>4.2 opisuje podstawowe mierniki wzrostu gospodarczego; 4.9 charakteryzuje zjawiska recesji i dobrej koniunktury w gospodarce;</p>	<ul style="list-style-type: none"> •Wzrost gospodarczy a rozwój gospodarczy •Wskaźniki wzrostu gospodarczego •Wskaźniki rozwoju gospodarczego •Cykl koniunkturalny, jego przebieg i fazy 	<p>charakteryzuje funkcje ekonomiczne państwa,</p> <ul style="list-style-type: none"> •określa cele polityki gospodarczej, a w jej ramach – polityki fiskalnej i polityki monetarnej, •wyjaśnia i rozróżnia pojęcia: „polityka makroekonomiczna” i „polityka mikroekonomiczna”, •wymienia i charakteryzuje narzędzia oddziaływania państwa w gospodarce. <p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia znaczenie terminów: „wzrost gospodarczy”, „rozwój gospodarczy”, „siła nabywcza waluty”, „cykl koniunkturalny”, • rozróżnia i opisuje wybrane wskaźniki wzrostu gospodarczego i rozwoju gospodarczego, • porównuje wartości wybranych wskaźników wzrostu i rozwoju gospodarczego dla Polski z wartościami wskaźników dla innych państw, • formułuje wnioski o poziomie rozwoju gospodarczego państwa na podstawie analizy 	<p>wskaźnika wolności gospodarczej (ang. IEF).</p> <ul style="list-style-type: none"> •Burza mózgów – narzędzia oddziaływania państwa na gospodarkę. •Dyskusja panelowa – interwencjonizm państwowy – niezbędny w czasie kryzysu? •Studium przypadku – przykład interwencji państwa w procesy gospodarcze. <ul style="list-style-type: none"> • Burza mózgów – wzrost a rozwój gospodarczy. •Praca z wykresami, mapami, danymi statystycznymi – analiza wybranych wskaźników wzrostu i rozwoju gospodarczego wybranych regionów. •Metaplan – działania na rzecz zmniejszenia dysproporcji w poziomie życia między Polską a krajami Europy Zachodniej należącymi do UE. •Studium przypadku – <i>Big Mac Index</i>. •Studium przypadku – wzrost
--	--	--	---

		<p>stosownych wskaźników ekonomicznych,</p> <ul style="list-style-type: none"> • klasyfikuje państwa na podstawie wartości wskaźnika rozwoju społecznego (HDI) (WW), • interpretuje wysokość i przyrost PKB, • wyjaśnia przyczyny różnic między nominalnym a realnym PKB, • wyjaśnia, dlaczego wskaźnik PKB ma zawężone znaczenie przy porównywaniu jakości życia obywateli różnych państw (WW), • wymienia fazy cyklu koniunkturalnego, • omawia przebieg klasycznego cyklu koniunkturalnego, • charakteryzuje zjawiska recesji i dobrej koniunktury w gospodarce, • określa, na podstawie analizy wskaźników aktywności gospodarczej, fazę cyklu koniunkturalnego, w której znajduje się polska gospodarka (WW). 	<p>gospodarczy Polski po 1989 r.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Praca z wykresami – analiza przebiegu klasycznego cyklu koniunkturalnego.
--	--	--	--

<p>4.4 wymienia źródła dochodów i rodzaje wydatków państwa; 4.5 wyjaśnia wpływ deficytu budżetowego i długu publicznego na gospodarkę.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Budżet państwa i jego funkcje • Dochody i wydatki budżetu państwa • Deficyt budżetowy i dług publiczny a gospodarka 	<p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia znaczenie terminów: „budżet państwa”, „podatek”, „dług publiczny”, • wymienia, rozróżnia i charakteryzuje funkcje budżetu państwa, • wymienia, rozróżnia i charakteryzuje podstawowe zasady budżetowe, • wymienia główne źródła dochodów budżetu państwa, • wymienia główne wydatki z budżetu państwa, • ocenia znaczenie deficytu budżetowego i długu publicznego na gospodarkę, • formułuje wnioski na podstawie analizy danych statystycznych dotyczących wartości deficytu budżetowego i długu publicznego państwa w relacji do PKB. 	<ul style="list-style-type: none"> • Burza mózgów – funkcje budżetu państwa. • Pogadanka na temat zasad budżetowych. • Praca z wykresami, danymi statystycznymi – analiza struktury dochodów i wydatków budżetu państwa. • Praca z wykresami, danymi statystycznymi – analiza danych statystycznych dotyczących wartości deficytu budżetowego i długu publicznego państwa w relacji do PKB. • Mapa mentalna – źródła finansowania deficytu budżetowego. • Metaplan – deficyt budżetowy w Polsce. • Metaplan – dług publiczny w Polsce. • Dyskusja dotycząca wpływu deficytu budżetowego i długu publicznego na gospodarkę. • Gra symulacyjna (np. „Finanse publiczne” dostępna na portalu www.nbportal.pl).
--	---	---	---

Dział programu: Pieniądz i bankowość			
<p>2.4 wyjaśnia okrężny obieg pieniądza w gospodarce rynkowej; 3.1 rozróżnia formy i funkcje pieniądza; 4.7 identyfikuje rodzaje inflacji w zależności od przyczyn jej powstania oraz stopy inflacji.</p>	<ul style="list-style-type: none"> •Ewolucja form pieniądza •Właściwości, funkcje i cechy pieniądza •obieg pieniądza w gospodarce •Inflacja i jej rodzaje •Inflacja w Polsce 	<p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia znaczenie terminów: „pieniądz”, „siła nabywcza”, „inflacja”, „stopa inflacji”, • omawia ewaluację pieniądza, • wymienia, rozróżnia i charakteryzuje formy pieniądza, • wymienia i charakteryzuje właściwości pieniądza, • wymienia i charakteryzuje funkcje pieniądza, • wymienia i charakteryzuje cechy pieniądza, • omawia przyczyny zmian wartości pieniądza (siła nabywcza), • objaśnia obieg pieniądza w gospodarce, • identyfikuje rodzaje inflacji w zależności od przyczyn jej powstania oraz stopy inflacji, • omawia skutki inflacji, • przedstawia sposoby przeciwdziałania inflacji. 	<ul style="list-style-type: none"> •Pogadanka lub prezentacja multimedialna na temat ewolucji form pieniądza. •Burza mózgów – właściwości i funkcje pieniądza. •Pokaz (banknotów i monet o różnym nominale i różnej walucie) – funkcje i cechy pieniądza. •Praca z materiałami źródłowymi, planszami, prezentacja multimedialna – obieg pieniądza w gospodarce. •Studium przypadku, np. inflacja w Polsce, denominacja w Polsce. •Studium przypadku – rekordowe hiperinflacje. •Studium przypadku – deflacja, np. w Japonii. •Praca z wykresami, danymi statystycznymi – analiza wartości indeksu cen towarów i usług konsumpcyjnych. •Burza mózgów – skutki inflacji.

<p>3.2 wyjaśnia rolę, jaką w gospodarce pełnią instytucje rynkowe: bank centralny, banki komercyjne, giełda papierów wartościowych, fundusze inwestycyjne, firmy ubezpieczeniowe, fundusze emerytalne; 4.6 charakteryzuje narzędzia polityki pieniężnej.</p>	<ul style="list-style-type: none"> •Polski system bankowy •Bank centralny •Banki komercyjne •Rola banków w gospodarce 	<p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia znaczenie terminów: „bank”, „system bankowy”, • wymienia elementy systemu bankowego w Polsce, • wyjaśnia rolę banku centralnego w gospodarce, • wymienia i charakteryzuje funkcje banku centralnego, • wyjaśnia, na czym polega polityka pieniężna banku centralnego, • identyfikuje rodzaje polityki pieniężnej prowadzonej przez NBP, • wymienia i charakteryzuje podstawowe narzędzia polityki pieniężnej NBP, • wykazuje zależność między zmianą stóp procentowych przez NBP, a oprocentowaniem kredytów udzielanych osobom fizycznym i przedsiębiorcom przez banki, • określa znaczenie Rady Polityki Pieniężnej w kształtowaniu polityki pieniężnej NBP, • rozróżnia rodzaje banków ze względu na dominującą działalność, • wyjaśnia różnicę między 	<ul style="list-style-type: none"> •Praca z podręcznikiem, planszą, prezentacja multimedialna – system bankowy w Polsce. •Pogadanka na temat roli banku centralnego w gospodarce. •Prezentacja multimedialna – narzędzia polityki pieniężnej. •Burza mózgów – rodzaje banków ze względu na dominującą działalność. •Studium przypadku – Spółdzielcze Kasy Oszczędnościowo-Kredytowe (SKOK). •Praca z wykresami, danymi statystycznymi – analiza zmiany liczby banków komercyjnych i spółdzielczych – gra strategiczna (np. „Bank O.K.” dostępna w portalu www.nbportal.pl).
--	---	--	--

<p>3.3 oblicza procent od kredytu i lokaty bankowej, ocenia możliwość spłaty zaciągniętego kredytu przy określonym dochodzie;</p> <p>3.10 analizuje oferty banków, funduszy inwestycyjnych, firm ubezpieczeniowych i funduszy emerytalnych.</p>	<ul style="list-style-type: none"> •Rodzaje usług bankowych •Rachunek bankowy •Konta osobiste •Konta firmowe •Lokaty bankowe •Karty płatnicze 	<p>bankami komercyjnymi a bankami spółdzielczymi,</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia rolę, jaką w gospodarce pełnią banki. <p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wymienia podstawowe rodzaje usług bankowych, • rozróżnia rodzaje kont osobistych, • wyjaśnia zasady funkcjonowania lokat bankowych, wymienia i charakteryzuje ich rodzaje, • wyjaśnia znaczenie terminów: „limit debetowy”, „kapitalizacja odsetek”, „karta płatnicza”, • identyfikuje rodzaje kart płatniczych, • omawia zasady rozsądnego korzystania z karty kredytowej, • wyjaśnia zasady wyboru najlepszej lokaty, • oblicza należne odsetki od lokat bankowych z uwzględnieniem różnego oprocentowania i kapitalizacji, • wykazuje zależność między częstotliwością kapitalizacji odsetek a wielkością należnych 	<ul style="list-style-type: none"> • Wykład połączony z prezentacją, np. wizyta przedstawiciela banku. • Prezentacja – foldery reklamowe usług bankowych. • Pogadanka na temat kont osobistych firmowych oraz lokat bankowych. • Projekt edukacyjny – wybór najlepszej lokaty terminowej i konta osobistego spośród ofert banków. • Burza mózgów – rozsądne korzystanie z karty kredytowej. • Burza mózgów – jak wybrać najlepszą lokatę. • Ćwiczenia techniczne – obliczanie należnych odsetek od lokaty bankowej z uwzględnieniem kapitalizacji.
---	---	---	---

<p>3.3 oblicza procent od kredytu i lokaty bankowej, ocenia możliwość spłaty zaciągniętego kredytu przy określonym dochodzie.</p>	<ul style="list-style-type: none"> •Kredyty i ich rodzaje •Kredyt konsumencki •RRSO •Pożyczki 	<p>odsetek od lokaty bankowej,</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia różnice między stałym a zmiennym oprocentowaniem lokat bankowych (WW), • porównuje ofert wybranych usług bankowych. <p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • identyfikuje rodzaje kredytów wg kryteriów: okres kredytowania, waluta kredytu, przeznaczenie kredytu, • wyjaśnia znaczenie terminów: „kredyt”, „kredyt konsumencki”, „rzeczywista roczna stopa oprocentowania”, „pożyczka”, „zastaw hipoteczny”, „spread walutowy”, „zdolność kredytowa”, • omawia podstawowe prawa przysługujące kredytobiorcy w wypadku umowy kredytu konsumenckiego, • ocenia możliwość spłaty zaciągniętego kredytu przy określonym dochodzie, • wymienia najważniejsze kryteria oceny zdolności kredytowej stosowane przez 	<ul style="list-style-type: none"> •Wykład połączony z prezentacją, np. wizyta przedstawiciela banku. •Praca z materiałami źródłowymi – np. fragmenty ustawy o kredycie konsumenckim – prawa kredytobiorcy zaciągającego kredyt konsumencki. •Pogadanka na temat podziału i rodzajów kredytów. •Projekt edukacyjny – główne kryteria oceny zdolności kredytowej stosowane przez banki. •Projekt edukacyjny – wybór najlepszego kredytu konsumenckiego spośród ofert banków. •Metoda programowa – wykorzystanie komputera z dostępem do internetu w celu określenia zdolności kredytowej za pomocą
---	---	--	---

<p>3.10 analizuje oferty banków, funduszy inwestycyjnych, firm ubezpieczeniowych i funduszy emerytalnych; 3.2 wyjaśnia rolę, jaką w gospodarce pełnią instytucje rynkowe: bank centralny, banki komercyjne, giełda papierów wartościowych, fundusze inwestycyjne, firmy ubezpieczeniowe, fundusze emerytalne; 3.5 wskazuje różnicę między różnymi rodzajami papierów wartościowych; 3.7 rozróżnia formy inwestowania kapitału i dostrzega zróżnicowanie stopnia ryzyka w zależności od rodzaju inwestycji oraz okresu inwestowania; 3.8 oblicza przewidywany zysk z przykładowej inwestycji kapitałowej w krótkim i długim okresie; 3.10 analizuje oferty banków, funduszy inwestycyjnych, firm ubezpieczeniowych i funduszy emerytalnych.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Inwestycje i ich podział • Inwestycje finansowe • Obligacje • Bony skarbowe i weksle • Akcje • Fundusze inwestycyjne 	<p>banki,</p> <ul style="list-style-type: none"> • wskazuje rolę Biura Informacji Kredytowej – BIK w procesie przyznawania kredytów (WW), • podaje różnice między kredytem a pożyczką, • wymienia i omawia kryteria wyboru najlepszego kredytu, • oblicza należne odsetki od zaciągniętego kredytu. <p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia znaczenie terminów: „inwestowanie”, „instrument finansowy”, „papiery wartościowe”, „obligacje”, „bony skarbowe”, „weksle”, „akcje”, „fundusz inwestycyjny”, • identyfikuje rodzaje inwestycji wg różnych kryteriów (przedmiot inwestycji, podmiot inwestowania), • rozróżnia i charakteryzuje inwestycje rzeczowe i finansowe, • wskazuje różnice między poszczególnymi rodzajami papierów wartościowych, • wymienia rodzaje obligacji ze 	<p>kalkulatorów zdolności kredytowej.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ćwiczenia techniczne – obliczanie należnych odsetek od kredytu. <ul style="list-style-type: none"> • Wykład połączony z prezentacją, np. wizyta przedstawiciela banku. • Studium przypadku – rodzaje obligacji skarbowych w Polsce. • Praca z materiałami źródłowymi – analiza prospektu emisyjnego, np. akcji, obligacji. • Burza mózgów – zalety i wady wybranych instrumentów finansowych. • Burza mózgów – kryteria wyboru optymalnej formy inwestowania. • Praca z wykresami, danymi statystycznymi – analiza potencjalnych zysków w zależności od długości
---	---	--	--

		<p>względu na emitenta,</p> <ul style="list-style-type: none"> • wymienia typy obligacji skarbowych w Polsce (WW), • określa rodzaje akcji ze względu na sposób przenoszenia własności oraz wg uprawnień właścicieli akcji, • wyjaśnia pojęcie i zasady emisji akcji, • rozróżnia ceny akcji (nominalną, emisyjną oraz rynkową) (WW), • wyjaśnia, czym są fundusze inwestycyjne, • wyjaśnia pojęcia: „jednostka uczestnictwa”, „certyfikat inwestycyjny” (WW), • wymienia i charakteryzuje rodzaje funduszy inwestycyjnych, uwzględniając potencjalne zyski roczne oraz ryzyko wystąpienia strat, • rozróżnia formy inwestowania kapitału, • oblicza przewidywany zysk z przykładowej inwestycji kapitałowej w krótkim i długim okresie, • dostrzega zróżnicowanie stopnia ryzyka w zależności od rodzaju inwestycji oraz okresu inwestowania, 	<p>trwania inwestycji oraz rodzaju instrumentu finansowego.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ćwiczenia techniczne – obliczanie wysokości potencjalnych zysków z różnych form inwestycji. • Gra symulacyjna (np. „Gotówka” dostępna na portalu www.nbportal.pl).
--	--	--	--

<p>3.2 wyjaśnia rolę, jaką w gospodarce pełnią instytucje rynkowe: bank centralny, banki komercyjne, giełda papierów wartościowych, fundusze inwestycyjne, firmy ubezpieczeniowe, fundusze emerytalne;</p> <p>3.4 wyjaśnia mechanizm funkcjonowania giełdy papierów wartościowych na przykładzie Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie;</p> <p>3.6 wymienia podstawowe wskaźniki giełdowe i wyjaśnia ich wagę w podejmowaniu decyzji dotyczących inwestowania na giełdzie.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Rynek kapitałowy w Polsce • Rynek pierwotny i rynek wtórny • Giełda • Analiza tabel z informacjami giełdowymi • System notowań na GPW • Główne indeksy giełdowe na GPW • Historia warszawskiej giełdy • Rola giełdy w gospodarce 	<ul style="list-style-type: none"> • wymienia i charakteryzuje kryteria wyboru formy inwestycji. <p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wymienia i charakteryzuje instytucje rynku kapitałowego w Polsce, • określa miejsce GPW w systemie rynku kapitałowego, • definiuje pojęcie giełdy oraz charakteryzuje jej rodzaje, • wymienia i omawia rynki giełdowe na GPW, • analizuje tabele z informacjami giełdowymi, • wyjaśnia znaczenie terminów: „makler”, „indeks giełdowy”, „ceduła giełdowa”, „hossa”, „bessa”, • wyjaśnia mechanizm funkcjonowania GWP, • omawia systemy notowań na GWP, • wymienia podstawowe indeksy na GPW, • wyjaśnia wagę podstawowych wskaźników giełdowych w podejmowaniu decyzji 	<ul style="list-style-type: none"> • Pogadanka o rynku kapitałowym w Polsce. • Wykład połączony z prezentacją, np. wizyta przedstawiciela biura maklerskiego. • Praca z materiałami źródłowym, np. cedułą giełdową. • Ćwiczenia w czytaniu tabel z informacjami giełdowymi zamieszczone w dziennikach ekonomicznych. • Pogadanka o mechanizmie funkcjonowania giełdy papierów wartościowych na przykładzie GPW. • Praca z wykresami i danymi giełdowymi – np. wartości wskaźników i indeksów giełdowych. • Dyskusja na temat roli giełdy w gospodarce. • Gra symulacyjna – inwestowanie na giełdzie papierów wartościowych.
--	---	---	---

		<p>dotyczących inwestowania na giełdzie,</p> <ul style="list-style-type: none"> • przedstawia rys historyczny GWP, • omawia rolę giełdy w gospodarce, • omawia działania podejmowane przed rozpoczęciem inwestowania na giełdzie. 	
Dział programu: Podatki i ubezpieczenia			
<p>6.8 charakteryzuje różne formy wynagrodzeń i oblicza swoje wynagrodzenie brutto i netto; wypełnia deklarację podatkową PIT, opierając się na przykładowych danych.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Pojęcie, funkcje i rodzaje podatków • Klasyczne zasady podatkowe • Klasyfikacja podatków w Polsce • Podatki pośrednie i bezpośrednie • VAT • Dzień Wolności Podatkowej 	<p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • definiuje pojęcie podatku, • argumentuje konieczność płacenia podatków, • wymienia i omawia rodzaje podatników, • wyjaśnia znaczenie terminów: „zdolność prawna”, „osobowość prawna”, „podatnik”, „obowiązek podatkowy”, „przedmiot opodatkowania”, „stawka podatkowa”, „podstawa opodatkowania”, • wymienia i charakteryzuje funkcje podatków, • omawia klasyczne zasady podatkowe A. Smitha, • identyfikuje rodzaje podatków wg różnych kryteriów, • charakteryzuje podatki progresywne, proporcjonalne i 	<ul style="list-style-type: none"> • Wykład połączony z prezentacją, np. wizyta przedstawiciela urzędu skarbowego. • Burza mózgów – dlaczego płacimy podatki? • Pogadanka na temat funkcji i rodzajów podatków. • Praca z wykresami, danymi statystycznymi – struktura dochodów budżetu państwa. • Studium przypadku – analiza etapów naliczania i rozliczania podatku VAT w poszczególnych fazach produkcji i sprzedaży towarów. • Dyskusja panelowa – podatek liniowy czy progresywny? • Ćwiczenia techniczne – obliczanie należnego

<p>6.8 charakteryzuje różne formy wynagrodzeń i oblicza swoje wynagrodzenie brutto i netto; wypełnia deklarację podatkową PIT, opierając się na przykładowych danych.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Podmiot opodatkowania • Przedmiot opodatkowania • Sposoby obliczania podatku • Kwota wolna od podatku • Ulgi podatkowe • Wspólne opodatkowanie • Rodzaje formularzy podatkowych • Rozliczenie podatku przez pracodawcę 	<p>regresywne,</p> <ul style="list-style-type: none"> • przedstawia argumenty za i przeciw wprowadzeniu podatku liniowego (WW), • omawia rolę podatku VAT w polskim systemie podatkowym, • wyjaśnia znaczenie terminu „Dzień Wolności Podatkowej” (WW), • porównuje stopień obciążenia obywatela podatkami w różnych krajach (WW), • ocenia system podatkowego w Polsce. <p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia znaczenie terminów: „obowiązek podatkowy”, „dochód”, „przychód”, „koszty uzyskania przychodu”, „kwota wolna od podatku”, „ulga podatkowa”, „zaliczka na podatek dochodowy”, „płatnik podatku”, • omawia sposób obliczania podatku wg różnych stawek podatkowych, • wymienia obowiązujące ulgi podatkowe w Polsce, • omawia zasady wspólnego 	<p>podatku VAT w poszczególnych fazach produkcji i sprzedaży towarów.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Studium przypadku – Dzień Wolności Podatkowej w wybranych krajach. • Praca z materiałami źródłowymi – ranking przyjazności systemów podatkowych opracowywany przez Bank Światowy. <ul style="list-style-type: none"> • Wykład połączony z prezentacją, np. wizyta przedstawiciela urzędu skarbowego. • Prezentacja – rodzaje formularzy podatkowych. • Studium przypadku – korzyści wynikające ze wspólnego opodatkowania małżonków podatkiem dochodowym od osób fizycznych. • Praca z materiałami źródłowymi – broszury informacyjne do poszczególnych formularzy podatkowych.
---	---	---	--

<p>6.8 charakteryzuje różne formy wynagrodzeń i oblicza swoje wynagrodzenie brutto i netto; wypełnia deklarację podatkową PIT, opierając się na przykładowych danych.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Wypełnianie rocznego zeznania podatkowego 	<p>opodatkowania,</p> <ul style="list-style-type: none"> • wymienia rodzaje formularzy podatkowych, • dobiera odpowiedni formularz podatkowy do źródeł przychodu oraz sposobu jego opodatkowania. <p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia znaczenie terminu „Urzędowe Poświadczenie Odbioru” (UPO), • wymienia sposoby złożenia zeznania podatkowego, • wypełnia roczne zeznanie podatkowe na podstawie przykładowych danych. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ćwiczenia techniczne – obliczanie wysokości należnego podatku osób wspólnie opodatkowujących się. • Praca z materiałami źródłowymi – broszury informacyjne do poszczególnych formularzy podatkowych. • Metoda programowa – wypełnianie rocznego zeznania podatkowego za pomocą programu komputerowego. • Ćwiczenia techniczne – wypełnianie rocznego zeznania podatkowego.
<p>3.2 wyjaśnia rolę, jaką w gospodarce pełnią instytucje rynkowe: bank centralny, banki komercyjne, giełda papierów wartościowych, fundusze inwestycyjne, firmy ubezpieczeniowe, fundusze emerytalne; 3.9 charakteryzuje system emerytalny w Polsce i wskazuje związek pomiędzy swoją przyszłą aktywnością zawodową a wysokością emerytury;</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Rodzaje ubezpieczeń • Ochrona ubezpieczeniowa • Suma ubezpieczenia • Roszczenia z umowy ubezpieczenia • Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny • Obowiązki ubezpieczonego i 	<p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia, czym jest ubezpieczenie, • wyjaśnia znaczenie terminów: „ubezpieczyciel”, „ubezpieczający”, „ubezpieczony”, „system zabezpieczenia społecznego”, 	<ul style="list-style-type: none"> • Wykład połączony z prezentacją, np. wizyta przedstawiciela firmy ubezpieczeniowej. • Burza mózgów – dlaczego się ubezpieczamy? • Praca z materiałami źródłowymi – analiza

<p>3.10 analizuje oferty banków, funduszy inwestycyjnych, firm ubezpieczeniowych i funduszy emerytalnych.</p>	<p>ubezpieczyciela</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ubezpieczenia zdrowotne • Ubezpieczenia społeczne • Polski system emerytalny • Otwarte Fundusze Emerytalne 	<p>„ubezpieczenia publiczne i ubezpieczenia prywatne”, „polisa ubezpieczeniowa”, „karencja”,</p> <ul style="list-style-type: none"> • wymienia i charakteryzuje rodzaje ubezpieczeń wg różnych kryteriów (przedmiotu ubezpieczenia, stopnia swobody w zakresie nawiązania stosunku ubezpieczeń), • omawia rolę Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego w polskim systemie ubezpieczeń, • wymienia podstawowe obowiązki ubezpieczonego i ubezpieczyciela, • wymienia filary systemu emerytalnego w Polsce, • charakteryzuje poszczególne filary systemu emerytalnego w Polsce, • wskazuje związek pomiędzy swoją przyszłą aktywnością zawodową, a wysokością emerytury, • wyjaśnia, jaką rolę pełnią w gospodarce fundusze emerytalne. 	<p>fragmentów ogólnych warunków ubezpieczenia (OWU).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Metoda programowa – wykorzystanie komputera z dostępem do internetu w celu obliczenia prognozowanej wysokości emerytury za pomocą kalkulatora emerytalnego. • Praca z wykresami, danymi statystycznymi – analiza stopy zwrotu poszczególnych OFE. • Dyskusja dotycząca systemu emerytalnego w Polsce.
<p>Dział programu: Przedsiębiorstwo</p>			
<p>2.1 charakteryzuje społeczne i ekonomiczne cele gospodarowania, odwołując się do przykładów z różnych dziedzin;</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomiczne cele gospodarowania • Społeczne cele 	<p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wymienia i charakteryzuje 	<ul style="list-style-type: none"> • Burza mózgów – ekonomiczne cele gospodarowania.

<p>2.2 rozróżnia czynniki wytwórcze (praca, przedsiębiorczość, kapitał, ziemia i informacja) i wyjaśnia ich znaczenie w różnych dziedzinach gospodarki.</p>	<p>gospodarowania</p> <ul style="list-style-type: none"> •Czynniki produkcji •Rodzaje działalności gospodarczej •Polska Klasyfikacja działalności (PKD) 	<p>ekonomiczne cele gospodarowania,</p> <ul style="list-style-type: none"> •wymienia i charakteryzuje społeczne cele gospodarowania, •wymienia i omawia czynniki produkcji, •wymienia i charakteryzuje rodzaje działalności gospodarczej, •określa rodzaj działalności gospodarczej wg PKD 2007 (WW) . 	<ul style="list-style-type: none"> •Mapa mentalna – czynniki produkcji. •Studium przypadku – określanie rodzaju działalności gospodarczej wg PKD 2007. •Ćwiczenia techniczne – określanie rodzaju działalności gospodarczej wg PKD.
<p>5.4 rozróżnia podstawowe formy prawno-organizacyjne przedsiębiorstwa.</p>	<ul style="list-style-type: none"> •Przedsiębiorca •Formy własności przedsiębiorstw •Formy organizacyjno-prawne przedsiębiorstw •Podział spółek i ich rodzaje •Wielkość przedsiębiorstw •Związki spółek 	<p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia, kim jest przedsiębiorca, • wyjaśnia znaczenie terminów: „zdolność prawna” i „osobowość prawna”, • wymienia i charakteryzuje formy własności przedsiębiorstw, • wymienia i charakteryzuje formy organizacyjno-prawne przedsiębiorstw, • klasyfikuje rodzaje spółek, • omawia klasyfikację wielkościową przedsiębiorstw, • określa rolę przedsiębiorstw z sektora MŚP w funkcjonowaniu 	<ul style="list-style-type: none"> •Burza mózgów – kim jest przedsiębiorca? •Mapa mentalna – rodzaje spółek. •Mapa mentalna – formy związków spółek. •Praca z wykresami, danymi statystycznymi – analiza danych liczbowych dotyczących mikroprzedsiębiorstw. •Dyskusja na temat roli przedsiębiorstw z sektora MŚP w funkcjonowaniu polskiej gospodarki. •Dyskusja panelowa – państwo a fuzje i przejęcia przedsiębiorstw.

<p>5.1 charakteryzuje otoczenie, w którym działa przedsiębiorstwo; 5.2 omawia cele działania przedsiębiorstwa oraz sposoby ich realizacji; 5.5 opisuje procedury i wymagania związane z zakładaniem przedsiębiorstwa; 5.10 charakteryzuje czynniki wpływające na sukces i niepowodzenie przedsiębiorstwa.</p>	<ul style="list-style-type: none"> •Otoczenie przedsiębiorstwa •Zakładanie własnej działalności gospodarczej •Sukces i niepowodzenie przedsiębiorstwa 	<p>polskiej gospodarki (WW),</p> <ul style="list-style-type: none"> •wymienia i charakteryzuje formy związków spółek (korporacje, monopole, holdingi, koncerny) (WW), •omawia znaczenie mikroprzedsiębiorstw w polskim systemie gospodarki. <p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> •definiuje makrootoczenie i mikrootoczenie przedsiębiorstwa, •dostosowuje formę organizacyjno-prawną do profilu działalności przedsiębiorstwa, •wymienia i charakteryzuje etapy zakładania własnej działalności gospodarczej, •wymienia i omawia czynniki warunkujące sprawne funkcjonowanie przedsiębiorstwa, •wskazuje najczęstsze przyczyny niepowodzeń przedsiębiorstwa, •wypełnia zintegrowany wniosek CEIDG-1 (WW). 	<ul style="list-style-type: none"> •Burza mózgów – otoczenie przedsiębiorstwa. •Projekt edukacyjny – rejestracja jednoosobowej firmy osoby fizycznej. •Ćwiczenia techniczne – wypełnianie zintegrowanego wniosku CEIDG-1. •Studium przypadku – inkubatory przedsiębiorczości. •Dyskusja na temat przyczyn sukcesu i niepowodzenia przedsiębiorstwa. •Wykład połączony z prezentacją, np. wizyta znanego okolicznego przedsiębiorcy.
--	--	--	---

<p>5.3 sporządza oparty na biznesplanie projekt własnego przedsiębiorstwa; 5.8 omawia etapy realizacji projektu oraz planuje działania zmierzające do jego realizacji.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Pojęcie biznesplanu • Zasady sporządzania biznesplanu • Elementy biznesplanu i ich analiza • Analiza strategiczna SWOT 	<p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia, czym jest biznesplan, • uzasadnia przydatność sporządzania biznesplanu niezależnie od etapów rozwoju przedsiębiorstwa, • wymienia i omawia zasady sporządzania biznesplanu, • wymienia i charakteryzuje elementy biznesplanu, • wyjaśnia, na czym polega analiza strategiczna SWOT, • wyjaśnia pojęcia: „analiza rynku” i „rynek potencjalny”, • sporządza projekt własnego przedsiębiorstwa oparty na biznesplanie. 	<ul style="list-style-type: none"> • Burza mózgów – biznesplan. • Pogadanka na temat roli biznesplanu w planowaniu działalności gospodarczej. • Praca z podręcznikiem, materiałem źródłowym – analiza zasad sporządzania biznesplanu. • Praca z materiałem źródłowym – np. publikacja „Biznesplan – Krok po kroku” – analiza treści poszczególnych elementów biznesplanu. • Studium przypadku – analiza SWOT wybranego przedsiębiorstwa. • Ćwiczenia techniczne – sporządzanie biznesplanu własnego przedsiębiorstwa.
<p>5.6 omawia zasady pracy zespołowej i wyjaśnia, na czym polegają role lidera i wykonawcy; omawia cechy dobrego kierownika zespołu.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Przebieg procesu zarządzania • Dobór pracowników • Zasady organizacji pracy w firmie • Cechy dobrego kierownika (lidera) zespołu • Motywowanie • Zasady pracy zespołowej 	<p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wymienia i charakteryzuje elementy oraz przebieg proces zarządzania, • wymienia i omawia zasady organizacji pracy w firmie, • definiuje terminy: „styl kierowania”, „motywowanie”, „efekt synergii”, 	<ul style="list-style-type: none"> • Praca z podręcznikiem, prezentacja multimedialna – przebieg procesu zarządzania. • Pogadanka na temat zasad organizacji pracy w firmie. • Burza mózgów – cechy dobrego lidera (kierownika) zespołu. • Symulacja – sposoby

<p>6.8 charakteryzuje różne formy wynagrodzeń i oblicza swoje wynagrodzenie brutto i netto; wypełnia deklarację podatkową PIT, opierając się na przykładowych danych; 5.10 charakteryzuje czynniki wpływające na sukces i niepowodzenie przedsiębiorstwa.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Rachunkowość firmy • Podstawowe zasady księgowości • Dokumenty księgowe firmy • Księgowość pełna i uproszczona • Podatki przedsiębiorstwa • Kreatywna księgowość 	<ul style="list-style-type: none"> • analizuje przykładowy wynik finansowy przedsiębiorstwa, • wyznacza próg rentowności na prostych przykładach (WW), • omawia procedurę likwidacji działalności gospodarczej (WW). <p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • definiuje rachunkowość firmy, • wymienia i omawia funkcje rachunkowości, • uzasadnia konieczność prowadzenia rachunkowości w firmie, • wymienia podstawowe zasady księgowości, • wymienia podstawowe dokumenty księgowe firmy, • podaje różnice między księgowością pełną a księgowością uproszczoną, • klasyfikuje i opisuje dowody księgowe, • uzupełnia fakturę VAT na podstawie dostarczonych danych, • wymienia i omawia wady oraz zalety poszczególnych form 	<p>sposobów likwidacji działalności gospodarczej.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wykład połączony z prezentacją, np. wizyta księgowego. • Prezentacja – wzory wybranych dowodów księgowych. • Pogadanka na temat zadań i funkcji rachunkowości w firmie. • Burza mózgów – wady i zalety prowadzenia księgowości pełnej oraz uproszczonej. • Ćwiczenia techniczne – uzupełnianie faktury VAT i innych dowodów księgowych. • Studium przypadku – kreatywna księgowość. • Prezentacja multimedialna – wady i zalety poszczególnych form
---	---	--	---

<p>1.11 odczytuje informacje zawarte w reklamach, odróżniając je od elementów perswazyjnych; wskazuje pozytywne i negatywne przykłady wpływu reklamy na konsumentów.</p>	<ul style="list-style-type: none"> •Pojęcia marketingu •Marketing mix •Narzędzia promocji •Reklama i jej oddziaływanie na konsumenta •Media reklamowe •Kreowanie marki firmy 	<p>opodatkowania przedsiębiorstwa podatkiem dochodowym,</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia znaczenie terminu „kreatywna księgowość” oraz omawia przyczyny i konsekwencje tego zjawiska. <p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia, czym jest marketing oraz wymienia jego cele, • wyjaśnia znaczenie terminu „marketing mix” oraz charakteryzuje jego elementy, • wyjaśnia, czym jest promocja oraz charakteryzuje narzędzia promocji, • wyjaśnia, czym jest reklama oraz omawia cele działań reklamowych, • wymienia rodzaje mediów reklamowych, • wskazuje pozytywne i negatywne przykłady wpływu reklamy na konsumentów, • odczytuje informacje zawarte w reklamach, odróżniając je od elementów perswazyjnych, • omawia zjawisko kreowania marki firmy, uwzględniając 	<p>opodatkowania przedsiębiorstwa podatkiem dochodowym.</p> <ul style="list-style-type: none"> •Burza mózgów – marketing. •Mapa mentalna – narzędzia promocji. •Dyskusja panelowa – oddziaływanie reklamy na konsumenta. •Praca z wykresami, danymi statystycznymi – analiza udziału poszczególnych mediów w rynku reklamy (według wartości wydatków). •Projekcja wybranych spotów reklamowych – odróżnianie reklam rzetelnych od reklam perswazyjnych. •Studium przypadku – <i>product placement</i> (lokowanie produktu) w produkcjach filmowych. •Dyskusja dotycząca wpływu reklamy na konsumenta. •Pogadanka na temat
--	--	---	---

<p>1.6 analizuje przebieg kariery zawodowej osoby, która odniosła sukces w życiu zawodowym zgodnie z zasadami etyki; 1.9 przedstawia drogę, jaką dochodzi się własnych praw w roli członka zespołu, pracownika, konsumenta; 5.9 charakteryzuje zachowania etyczne i nieetyczne w biznesie krajowym i międzynarodowym; 6.9 rozróżnia zachowania etyczne i nieetyczne w roli pracodawcy i pracownika; wyjaśnia zjawisko mobbingu w miejscu pracy oraz przedstawia sposoby przeciwdziałania.</p>	<ul style="list-style-type: none"> •Pojęcie etyki •Etyka w biznesie •Etyka zawodowa •Etyka przedsiębiorstwa •Nieetyczne zachowania w biznesie •Mobbing •Nieetyczne zachowania pracownika •Korupcja 	<p>znaczenie barw firmowych (WW).</p> <p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • charakteryzuje: reguły moralne i normy prawne jako elementy etycznego postępowania, • wymienia, rozróżnia oraz charakteryzuje podstawowe wartości etyczne w biznesie, • wyjaśnia znaczenie terminu „etyka zawodowa”, • wymienia działania etyczne i nieetyczne w biznesie, • dowodzi negatywnego wpływu na gospodarkę „szarej strefy”, • analizuje przebieg kariery zawodowej osoby, która zgodnie z zasadami etyki odniosła sukces w życiu zawodowym, • rozróżnia zachowania etyczne i nieetyczne w roli pracodawcy i pracownika, • definiuje mobbing, • wymienia przejawy mobbingu, jego skutki oraz sposoby przeciwdziałania mobbingowi, • wymienia zasady „etycznego pracownika” – kodeks etyczny, 	<p>kreowania marki firmy.</p> <ul style="list-style-type: none"> •Pogadanka na temat wartości etycznych w biznesie. •Mapa mentalna – wartości etyczne w biznesie. •Studium przypadku – analiza przebiegu kariery zawodowej osoby, która zgodnie z zasadami etyki odniosła sukces w życiu zawodowym. •Burza mózgów – etyczne i nieetyczne zachowania w biznesie krajowym i międzynarodowym. •Symulacja – przejawy mobbingu. •Mataplan – sposoby przeciwdziałania mobbingowi. •Dyskusja dotycząca korupcji. •Burza mózgów – przyczyny korupcji.
---	--	---	---

		<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia pojęcie korupcji, • identyfikuje rodzaje korupcji, • wymienia przyczyny i skutki oraz sposoby przeciwdziałania korupcji. 	
Dział programu: Praca			
6.2 wyjaśnia motywy aktywności zawodowej człowieka.	<ul style="list-style-type: none"> •Praca jako wartość •Rynek pracy •Zasoby siły roboczej •Współczynnik aktywności zawodowej •Nierównowaga na rynku pracy 	<p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • definiuje pojęcia: „praca”, „humanizacja pracy”, „aktywność zawodowa”, „współczynnik aktywności zawodowej”, „bezrobocie”, • przedstawia pracę jako wartość, • wymienia i omawia bodźce skłaniające człowieka do pracy, • wyjaśnia motywy aktywności zawodowej człowieka, • wyjaśnia, czym jest rynek pracy i wymienia jego uczestników, • analizuje popyt na pracę i podaż pracy, uwzględniając czynniki wpływające na wielkość popytu i podaży pracy, • omawia skutki nadmiernego popytu na rynku pracy, • wymienia i charakteryzuje przyczyny i konsekwencje zjawiska nierównowagi na rynku pracy, • oblicza na prostych przykładach współczynnik aktywności 	<ul style="list-style-type: none"> •Burza mózgów – motywy aktywności zawodowej człowieka. •Mapa mentalna – czynniki wpływające na wielkość popytu i podaży pracy. •Ćwiczenia techniczne – obliczanie współczynnika aktywności zawodowej. •Burza mózgów – przyczyny nierównowagi na rynku pracy. •Praca z wykresami, danymi statystycznymi – analiza wielkości podaży i popytu na rynku pracy.

<p>6.1 omawia mierniki i skutki bezrobocia dla gospodarki oraz sposoby walki z bezrobociem; 6.4 wyszukuje oferty pracy, uwzględniając własne możliwości i predyspozycje; 6.6 sporządza dokumenty aplikacyjne dotyczące konkretnej oferty pracy.</p>	<ul style="list-style-type: none"> •Aktywne poszukiwanie pracy •Oczekiwania pracodawców względem przyszłych pracowników •Kompetencje twarde i miękkie •Własne predyspozycje zawodowe •Sposoby poszukiwania pracy •Dokumenty aplikacyjne 	<p>zawodowej</p> <p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia, czym jest aktywne poszukiwanie pracy, • wyjaśnia, na czym polega rozpoznanie rynku pracy (uwzględniając zawody deficytowe i nadwyżkowe, najczęstszych oczekiwań pracodawców) • wymienia kompetencje miękkie, które najczęściej zwracają uwagę pracodawcy • wyjaśnia, na czym polega rozpoznanie własnych predyspozycji i możliwości zawodowych • wymienia i omawia sposoby poszukiwania pracy • uzasadnia konieczność jednoczesnego korzystania z kilku metod szukania pracy • odróżnia wiarygodne ofert pracy • wymienia i omawia elementy dokumentów aplikacyjnych (uwzględniając Europass) • wymienia zasady pisania CV i listu motywacyjnego • wymienia najczęstsze błędy w 	<ul style="list-style-type: none"> •Wykład połączony z prezentacją, np. wizyta doradcy zawodowego. •Mapa mentalna – kompetencje miękkie. •Praca z materiałami źródłowymi– analiza raportów WUP na temat zawodów deficytowych i nadwyżkowych. •Burza mózgów– sposoby poszukiwania pracy. •Wycieczka– np. wizyta na targach pracy, Urzędzie Pracy. •Praca z podręcznikiem, materiałami źródłowymi– analiza wzorów dokumentów aplikacyjnych, analiza ofert pracy zamieszczonych w prasie lub internecie. •Pogadanka na temat błędów w CV i listach motywacyjnych. •Ćwiczenia techniczne – sporządzanie dokumentów aplikacyjnych w odpowiedzi na konkretną ofertę pracy.
---	---	---	--

<p>1.8 stosuje różne formy komunikacji werbalnej i niewerbalnej w celu autoprezentacji oraz prezentacji własnego stanowiska.</p> <p>6.7 przygotowuje się do rozmowy kwalifikacyjnej i uczestniczy w niej w warunkach symulowanych.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Rekrutacja pracowników – proces rekrutacji i jego etapy • Rozmowa kwalifikacyjna • Przygotowanie do rozmowy kwalifikacyjnej • Zasady prezentacji podczas rozmowy kwalifikacyjnej • Najczęstsze pytania podczas rozmowy kwalifikacyjnej • Błędy podczas rozmowy kwalifikacyjnej 	<p>CV i listach motywacyjnych</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyszukuje oferty pracy, uwzględniając własne możliwości i predyspozycje, • tworzy dokumenty aplikacyjne dotyczące konkretnej oferty pracy. <p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wymienia etapy procesu rekrutacji pracowników, • wyjaśnia znaczenie terminu „rozmowa kwalifikacyjna”, • wyjaśnia znaczenie rozmowy kwalifikacyjnej w procesie rekrutacji, • wymienia zasady przygotowania się do rozmowy kwalifikacyjnej, • wymienia zasady dobrego zaprezentowania się na rozmowie kwalifikacyjnej, • analizuje najczęstsze pytania pojawiające się w trakcie rozmowy kwalifikacyjnej, • stosuje różne formy komunikacji werbalnej i niewerbalnej w celu autoprezentacji oraz prezentacji własnego stanowiska, 	<ul style="list-style-type: none"> • Wykład połączony z prezentacją, np. wizyta doradcy zawodowego. • Burza mózgów – zasady dobrego zaprezentowania się na rozmowie kwalifikacyjnej. • Praca z materiałami źródłowymi – analiza najczęściej pojawiających się pytań na rozmowie kwalifikacyjnej. • Pogadanka na temat najczęstszych błędów podczas rozmowy kwalifikacyjnej. • Symulacja – rozmowa kwalifikacyjna.
--	---	---	--

<p>1.9 przedstawia drogę, jaką dochodzi się własnych praw w roli członka zespołu, pracownika, konsumenta; 6.5 rozróżnia sposoby zatrudnienia pracownika i interpretuje podstawowe przepisy <i>Kodeksu pracy</i>, w tym obowiązki i uprawnienia pracownika i pracodawcy; 6.8 charakteryzuje różne formy wynagrodzeń i oblicza swoje wynagrodzenie brutto i netto; wypełnia deklarację podatkową PIT, opierając się na przykładowych danych.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Podstawy prawne zatrudnienia ● Formy zatrudnienia ● Umowy o pracę ● Umowa zlecenie i umowa o dzieło ● Prawa i obowiązki pracownika ● Prawa i obowiązki pracodawcy ● Płaca i jej funkcje ● Rodzaje systemów płac ● Ochrona prawna pracowników 	<ul style="list-style-type: none"> ● uczestniczy w rozmowie kwalifikacyjnej w warunkach symulowanych. <p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● wyjaśnia znaczenie terminów: „kodeks pracy”, „stosunek pracy”, „świadczenie pracy”, „płaca”, ● wyjaśnia znaczenie <i>Kodeksu pracy</i> jako podstawowego aktu prawnego regulującego prawa i obowiązki pracowników i pracodawców, ● analizuje i interpretuje szczegółowe zapisy prawa pracy, ● wymienia i omawia podstawowe zasady prawa pracy, ● wymienia rodzaje umów o pracę, ● wymienia formy rozwiązania umowy o pracę, ● wymienia umowy cywilnoprawne (umowę-zlecenie i umowę o dzieło), ● analizuje formy zatrudnienia w oparciu o umowy cywilnoprawne, a następnie 	<ul style="list-style-type: none"> ● Wykład połączony z prezentacją, np. wizyta inspektora pracy (z okręgowych inspekcji pracy działających w każdym większym mieście). ● Praca z podręcznikiem, materiałami źródłowymi – analiza przepisów <i>Kodeksu pracy</i> oraz wybranych – <i>Kodeksu cywilnego</i>. ● Burza mózgów – podstawowe zasady prawa pracy. ● Praca z materiałami źródłowymi – analiza wzorów poszczególnych rodzajów umów o pracę oraz umów cywilnoprawnych. ● Praca z materiałami źródłowymi – analiza form wynagradzania. ● Dyskusja panelowa – czy stosowanie mechanizmu płacy minimalnej ma sens? ● Ćwiczenia techniczne – obliczanie płacy netto.
--	--	---	--

		<p>wskazuje podstawowe cechy odróżniające je od umowy o pracę,</p> <ul style="list-style-type: none"> • analizuje poszczególne rodzaje umów o pracę, a następnie wskazuje ich wady i zalety z punktu widzenia pracownika oraz pracodawcy, • wymienia podstawowe prawa i obowiązki pracownika (w tym dla pracowników młodocianych) oraz pracodawcy, • stosuje odpowiednie przepisy <i>Kodeksu pracy</i> w zależności od sytuacji problemowej, • wymienia i charakteryzuje rodzaje płacy (minimalna, netto, brutto), • wymienia i omawia funkcje płacy, • wymienia i charakteryzuje rodzaje systemów płac, • analizuje formy wynagrodzenia wynikające z systemu płac, a następnie wskazuje wady i zalety każdej z nich z punktu widzenia pracownika i pracodawcy, • oblicza płacę netto, • wymienia nazwy instytucji w Polsce stojących na straży praw 	<ul style="list-style-type: none"> • Pogadanka na temat łamania praw pracowniczych i ochrony prawnej pracownika.
--	--	---	---

<p>6.1 omawia mierniki i skutki bezrobocia dla gospodarki oraz sposoby walki z bezrobociem.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Pojęcie i pomiar bezrobocia • Rodzaje bezrobocia • Przyczyny i skutki bezrobocia • Metody walki z bezrobociem • Bezrobocie w Polsce 	<p>pracowniczych .</p> <p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia pojęcia: „bezrobocie”, „stopa bezrobocia”, „osoba bezrobotna”, • wymienia warunki, jakie musi spełnić osoba, aby otrzymać status bezrobotnego, • identyfikuje rodzaje bezrobocia ze względu na przyczynę i formę występowania, • charakteryzuje rodzaje bezrobocia, • wymienia negatywne i pozytywne skutki bezrobocia, • wymienia i omawia sposoby walki z bezrobociem (pasywne i aktywne), • uzasadnia potrzebę aktywnej i efektywnej walki z bezrobociem, • oblicza stopę bezrobocia, • analizuje dane statystyczne dotyczące wielkości i struktury bezrobocia w Polsce, • formułuje wnioski na temat bezrobocia w województwie, w którym mieszka, • proponuje działania mające na 	<ul style="list-style-type: none"> • Wykład połączony z prezentacją, np. wizyta przedstawiciela z Powiatowego Urzędu Pracy. • Wycieczka – Powiatowy Urząd Pracy. • Metaplan – działania mające na celu ograniczenie bezrobocia w miejscu zamieszkania. • Metoda projektu – wielkość i struktura bezrobocia w województwie, w którym mieszka. • Burza mózgów – skutki bezrobocia. • Mapa mentalna – aktywne i pasywne metody walki z bezrobociem. • Praca z wykresami, danymi statystycznymi, m.in. analiza stopy bezrobocia w Polsce, struktury bezrobocia wg poziomu wykształcenia.
---	---	---	---

<p>6.1 omawia mierniki i skutki bezrobocia dla gospodarki oraz sposoby walki z bezrobociem.</p>	<ul style="list-style-type: none"> •Swoboda przepływu osób w krajach UE •Gwarancja jednakowych praw •Zróżnicowanie warunków pracy i życia w UE •Migracje zarobkowe •Oferty pracy dla Polaków w krajach UE 	<p>celu ograniczenie bezrobocia w miejscu zamieszkania.</p> <p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wymienia swobody wspólnego rynku i charakteryzuje swobodę przepływu osób (WW), • omawia znaczenie gwarancji jednakowych praw w krajach UE (WW), • omawia zróżnicowanie warunków pracy i życia w UE (uwzględniając stopę bezrobocia i przeciętne roczne dochody), • wymienia przyczyny migracji zarobkowych Polaków (WW), • analizuje możliwości zatrudnienia w krajach UE. 	<ul style="list-style-type: none"> •Wykład połączony z prezentacją, np. wizyta przedstawiciela z Wojewódzkiego Urzędu Pracy (EURES). •Pogadanka na temat rynku pracy w krajach UE. •Pogadanka na temat swobody przepływu osób. •Praca z wykresami, mapami, danymi statystycznymi – analiza stopy bezrobocia w krajach UE. •Praca z wykresami, danymi statystycznymi – analiza wielkości emigracji (liczby osób przebywających czasowo za granicą). •Dyskusja – warunki pracy i życia w krajach UE. •Burza mózgów – przyczyny i skutki emigracji zarobkowej Polaków.
<p>Dział programu: Współpraca międzynarodowa</p>			
<p>4.8 wyjaśnia wpływ kursu waluty na gospodarkę i handel zagraniczny.</p>	<ul style="list-style-type: none"> •Pojęcie i zakres współpracy zagranicznej •Handel zagraniczny •Bilans handlowy 	<p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • określa zakres współpracy międzynarodowej, 	<ul style="list-style-type: none"> •Burza mózgów– handel zagraniczny. •Praca z wykresami, danymi statystycznymi – analiza

<p>gospodarkę świata i Polski oraz podaje przykłady oddziaływania globalizacji na poziom życia i model konsumpcji.</p>	<p>skutki globalizacji</p> <ul style="list-style-type: none"> • Globalizacja a gospodarka Polski 	<p>korporacji w rozwoju globalizacji,</p> <ul style="list-style-type: none"> • wymienia główne centra gospodarcze i finansowe świata, • wyjaśnia znaczenie terminu „antyglobalista”, • wymienia i omawia korzyści i zagrożenia wynikające z globalizacji, • wymienia i charakteryzuje pozytywne i negatywne skutki globalizacji w poszczególnych jej płaszczyznach, • wyjaśnia pojęcia: „bezpośrednia inwestycja zagraniczna”, „inwestycje <i>green-field</i>”, • ocenia wpływ globalizacji na gospodarkę Polski, • podaje przykłady oddziaływania globalizacji na poziom życia i model konsumpcji. 	<p>globalizacji.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Analiza SWOT – globalizacja. • Metoda projektu – oddziaływanie globalizacji na poziom życia i model konsumpcji. • Dyskusja panelowa – korzyści i zagrożenia wynikające z globalizacji. • Praca z wykresami, danymi statystycznymi, mapami – główne centra gospodarcze i finansowe świata. • Praca z danymi statystycznymi, wykresami – analiza wartości bezpośrednich inwestycji zagranicznych w Polsce.
--	---	--	---

IV. PROCEDURY OSIĄGANIA CELÓW KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA ORAZ PROPONOWANE ŚRODKI DYDAKTYCZNE

Zgodnie z *Podstawą programową* zawarte w niniejszym programie wymagania edukacyjne, łączące w sobie cele kształcenia oraz osiągnięcia ucznia, są punktem wyjścia do określenia procedur ich osiągnięcia, czyli warunków właściwej realizacji zadań dydaktycznych i wychowawczych stawianych przed szkołą, nauczycielem oraz uczniem. Procedury te mają umożliwić uczniowi wszechstronny rozwój, uczestniczenie w całym procesie edukacyjnym, oraz przygotować go do kształcenia ustawicznego.

Procedury obejmują procesy pracy na lekcjach, zajęciach pozalekcyjnych i naukę indywidualną. Realizacji procedur służą m.in. liczba godzin przeznaczona na edukację podstaw przedsiębiorczości, różne rodzaje i typy lekcji oraz strategie dydaktyczne nauczyciela.

Zadaniem szkoły jest zapewnienie warunków do prawidłowej organizacji procesu dydaktycznego, w tym przydziału godzin dydaktycznych w ramowym planie nauczania przeznaczonych na edukację podstaw przedsiębiorczości. W *Podstawie programowej* przewiduje się nauczanie podstaw przedsiębiorczości w zakresie podstawowym w wymiarze 60 godzin w cyklu kształcenia. Niniejszy program nauczania podstaw przedsiębiorczości w zakresie podstawowym spełnia wymagania *Podstawy programowej*.

Kolejnym zadaniem szkoły, którego wypełnienie umożliwi pełną realizację wymagań edukacyjnych zawartych w niniejszym programie, jest zorganizowanie sali szkolnej, wyposażonej w tradycyjne i niezbędne środki dydaktyczne, takie jak:

- atlasy geograficzne,
- roczniki statystyczne lub inne opracowania statystyczne (np. *Świat w liczbach*),
- biblioteczka ekonomiczna, obejmująca słowniki, encyklopedie i czasopisma ekonomiczne,
- zestawy foliogramów i rzutnik,
- zestawy filmów i animacji na płytach DVD albo CD-ROM oraz odtwarzacz DVD (w miarę możliwości szkoły),
- komputer z programami edukacyjnymi oraz łączem internetowym i rzutnikiem multimedialnym (w miarę możliwości szkoły).

Wypełniając zadania szkoły oraz dążąc do rozwoju wcześniej już wspomnianych umiejętności uniwersalnych:

- 1) czytania,
- 2) myślenia matematycznego,
- 3) myślenia naukowego,
- 4) komunikowania się w języku ojczystym i w językach obcych,
- 5) sprawnego posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi,
- 6) wyszukiwania, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji,
- 7) rozpoznawania własnych potrzeb edukacyjnych oraz uczenia się,
- 8) pracy zespołowej,

należy uwzględnić różne sposoby nauczania i uczenia się uczniów.

Proponuje się, aby na lekcjach podstaw przedsiębiorczości stosować różnorodne metody samodzielnego zdobywania wiedzy poprzez przyswajanie, odkrywanie i działanie oraz różnorodne formy organizacyjne pracy uczniów (pracę grupową, indywidualną, zbiorową). Sugeruje się również, by proces kształcenia uczniów był ciągiem wzajemnie przenikających się czynności poznawczych i praktycznych, przyjmujących formę różnorodnych zadań.

Nauczyciel powinien stosować odpowiednie metody nauczania, a ich dobór powinien być uwarunkowany stylem nauczania, zainteresowaniami i potrzebami uczniów, wyposażeniem pracowni oraz możliwościami organizacyjnymi.

Proponuje się stosowanie m.in. metod:

A. Opartych na słowie.

1. Wykład – służy przekazywaniu uczniom informacji i wymaga od słuchaczy myślenia hipotetyczno-dedukcyjnego:
 - a. wykład konwencjonalny – treść jest bezpośrednio przekazywana przez nauczyciela w gotowej formie do zapamiętania,
 - b. wykład problemowy – jest ilustracją jakiegoś problemu naukowego lub praktycznego,
 - c. wykład konwersatoryjny – polega na przeplataniu fragmentów mówionych wykładu z wypowiedziami słuchaczy.
2. Rozmowa nauczająca (pogadanka) – jej istotą jest kierowana przez nauczyciela rozmowa z uczniami. Nauczyciel, zmierzając do osiągnięcia celu, stawia uczniom pytania, na które oni udzielają odpowiedzi.
3. Dyskusja – polega na wymianie poglądów na określony temat.
4. Aktywny opis (w tym: wyjaśniający, klasyfikujący, chronologizujący) – pobudza uczniów do twórczego myślenia.
5. Praca z książką i tekstem źródłowym – jeden z najważniejszych sposobów poznawania i utrwalania nowych wiadomości. Samodzielne korzystanie z książek i tekstów źródłowych przez uczniów może mieć formę m.in. uczenia się z podręcznika lub sporządzania notatek.

B. Oglądowych – opartych na obserwacji.

1. Pokaz – demonstrowanie uczniom czegoś, to metoda oparta na obserwacji. Pokaz bywa metodą towarzyszącą innej metodzie.

C. Opartych na działalności praktycznej.

1. Metoda zajęć praktycznych – jest stosowana np. w pracy z rocznikiem statystycznym, w trakcie rozwiązywania zadań matematyczno-ekonomicznych (np. obliczanie należnych odsetek od lokaty bankowej) oraz w czasie wykonywania ćwiczeń technicznych, np. z wykorzystaniem wzorów dokumentów urzędowych.

D. Problemowych, które organizują treści kształcenia w modele rzeczywistych zjawisk i sytuacji w celu zbliżenia procesu poznawczego ucznia do poznania bezpośredniego dzięki dostarczeniu okazji do manipulowania modelem.

1. Burza mózgów – ta metoda przeznaczona jest do samodzielnego, szybkiego wymyślenia przez uczniów zbioru hipotez przy wykorzystaniu myślenia intuicyjnego.
2. Metoda sytuacyjna – zwana metodą przypadków lub studium przypadku – polega na bardzo dokładnym rozpatrzeniu konkretnego, rzeczywistego lub hipotetycznego przypadku w celu ustalenia pewnych prawidłowości (np. przyczyn i skutków bezrobocia).
3. Metoda projektu edukacyjnego – polega na samodzielnym realizowaniu przez uczniów zadania przygotowanego przez nauczyciela na podstawie wcześniej ustalonych założeń. Wzmacnia ona m.in. motywację poznawczą, poszukiwawczą i badawczą, a także integruje wiedzę szkolną oraz pozaszkolną.
4. Metaplan – pozwala na zbadanie omawianego zagadnienia, postawienie diagnozy i wspólne znalezienie najlepszego rozwiązania. Skłania do krytycznej analizy faktów, formułowania sądów i opinii.
5. Analiza SWOT – jest metodą zespołowej analizy jakiegoś zjawiska lub problemu, której celem jest podjęcie właściwej decyzji. Uczniowie określają zarówno mocne strony zjawiska i wynikającą z nich szansę, jak i słabe strony oraz wynikające z nich zagrożenia.
6. Gra dydaktyczna – łączy elementy zabawy i nauki. Musi być prowadzona wg ustalonych wcześniej reguł. Umożliwia współdziałanie i rywalizację uczniów oraz pełni funkcje poznawcze i wychowawcze.
7. Mapa mentalna – pozwala uporządkować zagadnienia dotyczące zjawisk przebiegających w środowisku geograficznym i zrozumieć zachodzące między nimi zależności.
8. Metoda symulacyjna – umożliwia zdobywanie wiedzy w stworzonym modelu pewnej rzeczywistości. Uczniowie, uczestnicząc w symulowanym wydarzeniu, kształtują umiejętność pracy w grupie, publicznych wystąpień i wykorzystywania wiedzy w praktyce.

E. Eksponujących, które obejmują np. pokaz filmu i przygotowanie ekspozycji.

F. Programowych, np. z użyciem komputera.

Procedury, które umożliwią uczniom osiągnięcie najlepszych efektów, ujęto w tabeli rozdziału III.

V. KONTROLA, OCENA I POMIAR OSIĄGNIĘĆ UCZNIĄ

Kontrola i ocena osiągnięć ucznia jest jednym z ważniejszych elementów procesu dydaktyczno-wychowawczego. Na kontrolowanie i ocenianie składają się te działania nauczyciela, których celem jest m.in. dostarczanie informacji o stopniu osiągnięcia celów edukacyjnych, stopniu realizacji celów programu czy motywowanie uczniów do poszerzania wiedzy i umiejętności. Te uwarunkowania nakładają na nauczyciela obowiązek zdiagnozowania osiągnięć uczniów i opracowania szczegółowych wymagań, które powinny odwoływać się do wymagań sformułowanych w *Podstawie programowej*. Uczniowie powinni znać nie tylko szczegółowe wymagania, lecz także kryteria oceniania, czyli informacje o tym, co i w jaki sposób będzie oceniane przez nauczyciela.

Efektem kontroli jest rozpoznanie, czyli zgromadzenie i scalanie informacji o uczniach przez nauczyciela. Informacje można zdobywać sposobami nieformalnymi (np. poprzez obserwację czy rozmowę) albo formalnymi (np. przez prace domowe, testy itp.).

Formy kontroli.

- a. Według podziału organizacyjnego:
 - indywidualne (np. odpytywanie),
 - frontalne (np. testy),
 - kondensacyjne (np. wszyscy uczniowie wykonują konkretne zadanie, a odpytywanych jest kilku z nich),
 - pozyskiwanie informacji zwrotnych,
 - zbiorcze opracowanie wyników sprawdzianów;
- b. Ze względu na miejsce w procesie dydaktycznym:
 - kontrola „na wejście”,
 - kontrola bieżąca, na każdej lekcji,
 - kontrola sporadyczna.

Wszystkie formy kontroli powinny podlegać następującym zasadom:

- a. interakcji między treściami kształcenia i wymaganiami podstawy programowej a np. treściami sprawdzianu,
- b. zgodności np. treści sprawdzianu z podanymi na początku roku szkolnego (lub w innym terminie) wymaganiami edukacyjnymi,
- c. dostosowania stopnia trudności zadań do potrzeb i możliwości uczniów,
- d. poprawnej konstrukcji zadań.

Metody kontroli osiągnięć uczniów.

- a. ustna, np. w postaci odpytywania, referowania wybranego zagadnienia, rozmowy nauczyciela z uczniem, swobodnych wypowiedzi uczniów lub aktywności uczniów;
- b. pisemna, np. w postaci testu, sprawdzianu, wykonanych ćwiczeń i kart pracy;
- c. samodzielna praca z tekstem źródłowym, np. odczytywanie i analizowanie danych statystycznych, treści mapy lub literatury;
- d. sprawdzenie wytworów uczniów, np. w postaci modeli lub posterów.

Kontrolowanie jest procesem gromadzenia i scalania informacji, natomiast ocenianie to proces dochodzenia do opinii o stanie wiedzy oraz umiejętności uczniów, a także przypisanie im wartości. Wystawienie stopnia to akt oceny, ponieważ nauczyciel określa, jakiej wartości odpowiada uzyskana informacja. W zależności od celu wyróżnia się ocenianie kształtujące i ocenianie sumujące. Ocenianie kształtujące opiera się na diagnozie wstępnej ucznia i ułatwia planowanie procesu dydaktycznego. Nie służy ono wartościowaniu ucznia, ale pozwala na bieżąco informować ucznia o jego postępach lub trudnościach w nauce oraz sposobach poprawy popełnianych błędów. Dostarcza też informacji o efektach nauczania i uczenia się uczniów. Ocenianie sumujące zmierza do wykorzystania informacji o uczniach i wskazania, w jakim stopniu ich osiągnięcia odpowiadają założonym celom edukacyjnym. Na tej podstawie nauczyciel ustala, jaki stopień ma wystawić uczniowi.

Ocenianie kształtujące i sumujące

Rodzaj oceniania	Kiedy jest dokonywane	Rodzaj zbieranych informacji	Sposób wykorzystania informacji
Kształtujące	przed i w trakcie nauczania	informacje o wiedzy uprzedniej ucznia i przebiegu procesu dydaktycznego	pomocne w planowaniu procesu dydaktycznego oraz poprawie efektów kształcenia
Sumujące	po nauczaniu	informacje o poziomie wiedzy i umiejętności uczniów	pomocne w kształtowaniu opinii o poziomie wiedzy i umiejętności ucznia

Metody oceniania:

- a. tradycyjne, nietechniczne – czasami nie mają ściśle określonych kryteriów, opierają się na intuicji nauczyciela,
- b. testy różnicujące i kryterialne – przydatne wtedy, gdy nauczycielowi zależy na informacji, jak wyniki danego ucznia mają się do wyników innych uczniów. Informują o stopniu opanowania przez uczniów danej wiedzy i umiejętności lub osiągnięcia ustalonych celów.

Zgodnie z koncepcją programu, ocena powinna uwzględniać: osobowość ucznia, logiczne, samodzielne i krytyczne myślenie, poprawność w posługiwaniu się terminologią z zakresu podstaw przedsiębiorczości, planowość i obszerność wypowiedzi, a także dokładność obserwacji i wykonywanych zadań oraz prezentowane przez ucznia postawy.

Oceniając ucznia, a więc określając poziom jego wiedzy i umiejętności, informujemy go, jaką część wymagań spełnił (co zrobił dobrze, a co źle, w jaki sposób może poprawić ocenę oraz jak ma dalej pracować).

Proponuje się sprawdzanie stopnia spełnienia wymagań, uwzględniające m.in.:

- a. w wypowiedzi ustnej: precyzję wypowiedzi, poprawność językową, poprawność merytoryczną, wyczerpanie zagadnienia, puentę wypowiedzi;
- b. w sprawdzianach pisemnych: poprawność rozwiązania zadania, logiczność wypowiedzi, poprawność zastosowanej metody do rozwiązania zadania, zgodność odpowiedzi z pytaniem;
- c. w monografiach, portfolio czy innych wypowiedziach pisemnych – zgodność z tematem, logiczny układ pracy, poprawność językową i merytoryczną, przygotowanie bibliografii, estetykę pracy;
- d. podczas pracy w grupie – m.in. podział pracy zgodny z potrzebami uczniów, sposoby podejmowania decyzji, współdziałanie w grupie, postawę podczas pracy, formę prezentacji wyników pracy.

Obecnie ważnym elementem procesu nauczania staje się ewaluacja wyników nauczania, czyli ocena skuteczności i przydatności podejmowanych działań dydaktycznych i wychowawczych w odniesieniu do założonych celów. Ewaluacja pozwala na zgromadzenie informacji o osiągnięciach ucznia, a także daje obraz nauczania, stopnia zaangażowania uczniów i nauczyciela. Dzięki temu można weryfikować przyjęte strategie nauczania i metody.

Proponuje się poniższy model ewaluacji:

1. Opisanie przedmiotu i czasu ewaluacji – co i kiedy ma być poddane ewaluacji.
2. Formułowanie zrozumiałych oraz możliwych do zastosowania celów i zadań.
3. Przełożenie zadań i celów na treść programową i doświadczenia uczniów.
4. Przygotowanie narzędzi ewaluacji (np. sprawdzianów lub kwestionariuszy).
5. Realizacja pomiaru z wykorzystaniem przygotowanych narzędzi.
6. Analiza danych.
7. Interpretacja danych.
8. Wnioski.
9. Wdrożenie zaleceń.

VI. PROPOZYCJA PRZYDZIAŁU LICZBY GODZIN PRZEZNACZONYCH NA REALIZACJĘ POSZCZEGÓLNYCH DZIAŁÓW PROGRAMU

Zakres treści podzielono na 7 części realizowanych w następującym wymiarze godzin:

Dział programu	Sugerowana liczba godzin
Komunikacja interpersonalna	7
Istota funkcjonowania gospodarki rynkowej	10
Pieniądz i bankowość	9
Podatki i ubezpieczenia	6
Przedsiębiorstwo	11
Praca	8
Współpraca międzynarodowa	4
Razem	55

W przedstawionym powyżej przydziale godzin w każdym dziale programu uwzględniono 2 dodatkowe godziny na powtórzenie wiadomości i pracę klasową. Pozostałe godziny nauczyciel powinien przeznaczyć na przeprowadzenie ćwiczeń kształtujących umiejętności z zakresu podstaw przedsiębiorczości (np. negocjacje, komunikacja interpersonalna, wypełnianie rocznych zeznań podatkowych, pisanie CV i listu motywacyjnego itp.).